

LATVIJAS REPUBLIKAS
VESELĪBAS MINISTRIJA

Pētījums par alkohola lietošanu saistībā ar traumatismu un vardarbību

Rīga, 2008

Pētījuma pasūtītājs:

V/a „Sabiedrības veselības aģentūra”
Rīga, Kliņānu iela 7, LV-1012

Pētījuma veicējs:

SIA „Socioloģisko pētījumu institūts” Ilzes Koroļevas vadībā
Dzirnavu 133, Rīga, LV-1050

Pētījuma autori:

Ilze Koroļeva, Ritma Rungule, Ieva Kārklīņa, Sigita Sniķere, Aleksandrs
Aleksandrovš

Socioloģisko pētījumu institūts pateicas par atbalstu pētījuma veikšanā Sabiedrības veselības aģentūras Atkarību slimību epidemioloģiskās uzraudzības centra vadītājam Aijai Pelnei un pētniekam Mārcim Trapencierim, kā arī vispārējās un profesionālās izglītības iestādēm, kuras piedalījās šajā pētījumā.

Atslēgas vārdi: atkarību izraisošās vielas, deviance, alkohola lietošana, vardarbība, ģimene

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce uz v/a „**Sabiedrības veselības aģentūra**” obligāta.

ISBN 978-9984-9995-9-3

Saturs

Ievads	4
1. Metodoloģija	6
2. Pētījumi par vardarbību	9
2.1. Stāvokļa raksturojums un analīze	9
2.1.1. Vardarbība ģimenē	9
2.1.2. Vardarbība skolās	10
2.1.3. Vardarbība pret bērniem	11
2.2. Palīdzība vardarbībā cietušajiem	14
2.2.1. Pētījums ANO kampaņas pret vardarbību ietvaros	14
2.2.2. Ziņojums par sistēmām Latvijā, kuras aizsargā bērnus no vardarbības....	16
2.2.3. Vardarbība un veselība	17
3. Statistikas dati par vardarbīgu rīcību	21
3.1. Kriminālā un administratīvā atbildība	21
3.2. Rehabilitācija	24
4. Vardarbības diskursi Latvijā	27
4.1. Alkohola lietošanas sociālais kaitējums	27
4.2. Vardarbība pret sievieti	28
4.3. Vardarbība pret bērniem	30
5. Vardarbības izplatība iedzīvotāju vidū	33
6. Vardarbības gadījumu identificēšana un izplatības ierobežošana	36
6.1. Vardarbības un alkohola lietošanas izplatība	36
6.1.1. Sociālo darbinieku pieredze	36
6.1.2. Krīzes centru pieredze	37
6.1.3. Policijas viedoklis	37
6.1.4. Vardarbības un alkohola lietošanas saistība	38
6.2. Vardarbības atklāšana	39
6.2.1. Griešanās pēc palīdzības policijā	39
6.2.2. Ziņošana sociālajam dienestam	40
6.2.3. Palīdzības meklēšana krīzes centrā	41
6.2.4. Medicīniskā palīdzība	41
6.3. Vardarbības izpausmes	42
6.3.1. Vardarbības veidi	42
6.3.2. Vardarbības upuri un veicēji	43
6.4. Palīdzība, rehabilitācija	43
6.4.1. Sociālie dienesti	43
6.4.2. Krīzes centri	44
6.4.3. Sadarbība	45
6.5. Profilakse un apkarošana	47
6.5.1. Sabiedrības attieksme	47
6.5.2. Likumdošana	48
6.5.3. Sodīšana	49
6.6. Ieteikumi	51
6.6.1. Vardarbības mazināšana	51
6.6.2. Alkohola lietošanas ierobežošana	52
7. Literatūra	56

Ievads

Par vardarbību ģimenē plašāk pasaulē sāka runāt tikai pēdējo četrdesmit gadu laikā līdz ar bērnu tiesību aizsardzības un feminisma kustību aizsākšanos. Tā ir kompleksa problēma, kuras apzināšanos apgrūtina uzskats, ka vardarbība ir varmākas un upura privāta lieta. Tiek uzskatīts, ka no vardarbības ģimenē visbiežāk cieš bērni un sievietes. Eiropas Padomes statistika rāda, ka katra ceturtā sieviete sava mūža laikā ir cietusi no vardarbības ģimenē, taču ik gadu no vardarbības ģimenē cieš 6 līdz 10% sieviešu.

Skaidrojot vardarbības ģimenē cēloņus, izstrādātas paralēli dažādas socioloģiskas un psiholoģiskas teorijas, galvenās no tām: sociāli situatīvā skaidrojumu teorija, ekoloģiskās perspektīvas teorija, apmaiņas/sociālās kontroles teorija un ģimenes disfunkcijas pieeja.

Sociāli situatīvā skaidrojumu teorija izdala divus galvenos faktorus vardarbības cēloņu skaidrojumā – stress, ko rada bezdarbs vai gluži pretēji pārslodze darbā, slimība, seksuāla rakstura problēmas vai zemi ienākumi, un kulturālās normas vardarbīgas rīcības pielietošanā.¹

Savukārt ekoloģiskā perspektīva, kuru izstrādājis psihologs Džeims Garbarino (James Garbarino), paredz, ka vardarbība izriet no vecāku neatbilstības bērniem un no ģimenes neatbilstības apkārtnē un sabiedrības videi². Vardarbības risks saskaņā ar ekoloģisko perspektīvu ir lielāks, ja vecāku un bērnu funkcijas ir ierobežotas pilnvērtīgas attīstības traucējumu dēļ. Tas nozīmē, ka bērni ar attīstības traucējumiem un sociālām vai emocionālām problēmām ir pakļauti lielākam vardarbības riskam, savukārt vecākiem, kuri izjūt stresu vai kuriem ir personīgas problēmas, ir lielāks risks kļūt vardarbīgiem pret bērnu. Ekoloģiskās perspektīvas teorija norāda: ja apkārtnē ir tikai dažas institūcijas vai centri, kuri palīdz ģimenei krīzes situācijā, tad vardarbīgas rīcības pielietošanas risks ir lielāks.

Sociālās apmaiņas teorija (Richard Emerson, Karen Cook) paredz, ka izturēšanos pret citiem indivīdiem nosaka izmaksu un atlīdzības princips, tas ir, vardarbība tiek izmantota, ja atlīdzība ir augstāka nekā izmaksas. Saskaņā ar sociālās apmaiņas teoriju sociālo institūciju nepatika vai nevēlēšanās iejaukties ģimenes problēmās, neskatoties uz to, ka šādām institūcijām ir jāziņo tiesībsargājošām iestādēm par konstatētu vardarbīgu rīcību ģimenē, un zemais citu intervenciju risks samazina vardarbības izmaksas un padara to iespējamāku vardarbības veicējiem.

Mihaels Martins un Džeims Valters (Michael Martin and James Walters) izmanto terminu "ļauņprātīga izmantošana" kā atslēgas vārdu, aptverot visu veidu sliktu apiešanos ar bērnu. Bērnu ļauņprātīgas izmantošanas veidi: pamešana novārtā, fiziska vardarbība, emocionāla vardarbība, nolaidība pret bērnu un seksuāla vardarbība.³ Faktors, kas visbiežāk ietekmē bērnu ļauņprātīgu izmantošanu, ir vecāku vardarbīga socializācijas pieredze un pārciestā vardarbība bērnībā. Viljams Guds (William Goods) norāda, ka vecāki, kuri ļauņprātīgi izmanto bērnu, parasti ir saņēmuši maz mīlestības un rūpju un bieži paši tikuši bērnībā ļauņprātīgi izmantoti.

¹Gelles, R.J. (1995) *Contemporary Families: a Sociological view*. Sage Publications, Pp.467
²Hines, D.A. and K.Malley-Morrison (2004) *Family Violence in the United States*. Sage Publications, Pp.20

³Adams, B.N. (1995) *The Family: a Sociological Interpretation*. Orlando. Pp. 372

Rands Kongers (Rand Conger) piemin vēl divus faktoros, kas ietekmē bērnu ļaunprātīgu izmantošanu – straujas pārmaiņas dzīvē un savas pieredzes, esot ļaunprātīgi izmantotam, noliegšana.⁴

1. tabula. Bērnu ļaunprātīgas izmantošanas veidi un to ietekmējošie faktori

Ļaunprātīgas izmantošanas veidi	Ietekmējošie faktori
Pamešana novārtā	Neizvēlīgums vai mātes alkoholisms
Fiziska vardarbība	Vecāku-bērna konflikti ar nebioloģiski saistītu personu māsaimniecībā
Emocionāla vardarbība	Bērna emocionālā un intelektuālā neatbilstība
Nolaidība pret bērnu	Vecāku intelektuālā neatbilstība un finansiālas problēmas
Seksuāla vardarbība	Neizvēlīgums vai tēva alkoholisms

Avots: Adams, B.N. (1995) *The Family: a Sociological Interpretation*. Orlando. Pp.372

Šī pētījuma mērķis ir iegūt informāciju par traumatismu un vardarbību ģimenē, kas notikusi alkohola lietošanas rezultātā. Pētījuma uzdevumi:

- izvērtēt resursus, kas darbojas traumatisma un vardarbības ģimenē, kas notiek alkohola lietošanas rezultātā, samazināšanai;
- noteikt alkoholisko dzērienu lietošanas ietekmē radušos traumatismu un vardarbības ģimenē īpatsvaru kopējos traumatisma un vardarbības ģimenē rādītājos;
- noskaidrot politikas veidotāju un īstenotāju vajadzības, lai sekmīgi veiktu traumatisma un vardarbības, kas radusies alkohola lietošanas rezultātā, samazināšanu;
- analizēt tiesību aktus un apkopot priekšlikumus to uzlabošanai;
- izziņāt dažādu alkoholisko dzērienu veidu lietošanas nozīmi jauniešu vardarbībā;
- analizēt iedzīvotāju, īpaši sieviešu un bērnu, aizsargātību pret vardarbību ģimenē, kuru izdara persona alkohola lietošanas ietekmē;
- sniegt ieteikumus traumatisma un vardarbības, kas notikusi alkohola lietošanas ietekmē, samazināšanai.

⁴Adams, B.N. (1995) *The Family: a Sociological Interpretation*. Orlando. Pp.373

1. Metodoloģija

Nemot vērā pētījuma mērķi un uzdevumus, tika izmantotas vairākas savstarpēji papildinošas socioloģiskas pētījumu metodes:

- likumdošanas un politikas dokumentu analīze,
- esošo pētījumu datu sekundārā analīze,
- ekspertu intervijas;
- statistikas datu analīze;
- kvantitatīva iedzīvotāju aptauja.

Likumdošanas un politikas dokumentu analīze

Šī darba posma uzdevumi bija (1) izdalīt galvenos rīcības virzienus ar pētāmo parādību saistītā valsts politikas plānošanā un (2) analizēt plānoto pasākumu atbilstību neatkarīgu starptautisku un valsts institūciju ziņojumos identificētajām, ar parādību saistītajām problēmām.

Tika analizēta sekojoša nozares literatūra un dokumentācija:

- likumdošanas akti (Krimināllikums, Bērnu tiesību aizsardzības likums, Ministru Kabineta noteikumi u.c.),
- valsts programmas un koncepcijas (programma "Seksuālās vardarbības pret bērniem novēršanai 2000.-2004. gadam", programma "Bērniem piemērota Latvija 2004.-2007. gadam", rīcības plāns koncepcijas "Valsts ģimenes politika" īstenošanai 2004.-2013. gadam u.c.),
- institūciju pārskati (LR Bērnu un ģimenes lietu ministrijas "Pārskats par bērnu stāvokli Latvijā", kārtējais ziņojums par ANO Konvencijas par bērna tiesībām izpildi Latvijā, LR Centrālās statistikas pārvaldes pārskats "Bērni Latvijā" u.c.).

Esošo pētījumu datu sekundārā analīze

Šajā darba posmā veikta Latvijā esošo pētījumu datu sekundārā analīze, apskatot vardarbības diskursus un ar vardarbības izpausmēm un ierobežošanu saistīto jautājumu loku.

Latvijā līdz šim veikti vairāki pētījumi, kuros dažādos kontekstos analizēta vardarbība valstī. Viens no tiem – pētījums "Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošu faktoru izpēte", kuru pēc LR Bērnu un ģimenes lietu ministrijas pasūtījuma un ar UNICEF Latvijas Nacionālās komitejas atbalstu 2003. gadā veica centrs pret vardarbību "Dardedze" (S. Sebre un citi). Pētījuma ietvaros tika aptaujāti 5., 9., un 12. klašu skolēni (n=565), kā arī skolēnu vecāki.

Otrs pētījums, kas tika izmantots datu sekundārai analīzei, ir Latvijas Faktu 2006. gadā veiktā iedzīvotāju aptauja par vardarbību ģimenēs un skolās, kopumā aptaujājot 1007 respondentus.

Tāpat pētījumu sekundārai analīzei izmantots „Ziņojums par sistēmām Latvijā, kuras aizsargā bērnus no vardarbības”, kura autori ir fonds „Kids First Fund”. Ziņojums balstīts uz intervijām ar amatpersonām, kas atbildīgas par bērnu aizsardzību Latvijā. Ziņojums sagatavots 2004.gadā.

Ieskicējot vardarbības diskursu veselības kontekstā, aplūkots pētījums „Vardarbība un veselība”, kuru pēc Pasaules Veselības organizācijas, LR Veselības ministrijas un Sabiedrības veselības aģentūras pasūtījuma 2007. gadā veica pētniece A. Putniņa.

Ekspertu intervijas

Ekspertu intervijas kā pētījumā pielietotā metode tika izmantota, lai padziļinātu izpratni par vardarbības ģimenē saistību ar alkohola lietošanas problemātiku, kas samērā nepilnīgi ir atspoguļota citos avotos.

Ekspertu intervijas tika veiktas kā kvalitatīvas padziļinātas, daļēji strukturētas intervijas, kuru kopējais skaits ir n=15. Intervētie eksperti ir sociālās rehabilitācijas iestāžu un krīžu centru vadītāji, sociālie darbinieki, policijas specializēto nodaļu pārstāvji, Probācijas dienesta un Bāriņtiesas speciālisti, kā arī medicīnas darbinieki no traumatoloģijas slimnīcu neatliekamās medicīniskās palīdzības uzņemšanas nodaļām.

Statistikas datu analīze

Ar pētāmo parādību saistīto statistikas informāciju Latvijā apkopo LR Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, Tiesu administrācija un LR Labklājības ministrijas Sociālo pakalpojumu pārvalde. Atbilstoši darba uzdevumiem tika veikta šo datu avotu apkopotās statistikas informācijas salīdzinoša analīze viena informācijas avota robežās noteiktā laika periodā.

Kvantitatīva Latvijas iedzīvotāju aptauja

Lai iegūtu vardarbības ģimenē izplatības rādītāju un noteiktu ar alkohola lietošanu saistīto vardarbības gadījumu īpatsvaru, tika veikta kvantitatīva Latvijas iedzīvotāju aptauja, kopumā aptaujājot 4500 respondentus.

Aptaujas ģenerālo kopu veidoja Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 15-64 gadiem. Ņemot vērā, ka vienlaicīgi ar vardarbības izplatību tika noskaidrota arī atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība iedzīvotāju vidū, tika palielināta 15-24 gadus veco respondentu daļa izlasē. Šādu izlases palielināšanu pamato tas, ka minētā vecuma grupa uzskatāma par augstāko riska grupu saistībā ar narkotiku pamēģināšanu un pastāvīgu lietošanu, kā arī vairāki pētījumi pasaulē apliecinājuši, ka iedzīvotājiem šajā vecuma grupā pastāv augtāks risks kļūt par vardarbīgas rīcības upuriem.

Izlases veidošanai tika izmantota vairākpakāpju stratificētās nejaušās gadījumi izlases metode, kas nodrošina visu Latvijas reģionu un apdzīvoto vietu adekvātu reprezentāciju izlasē. Pirmajā izlases veidošanas posmā Latvijas teritorija tika sadalīta izlases vienībās (stratās) atkarībā no reģiona un urbanizācijas līmeņa. Atsevišķas stratas veidoja katrs Rīgas administratīvais rajons (kopā 6 stratas), sešas valsts pilsētas (Daugavpils, Jelgava, Jūrmala, Liepāja, Rēzekne un Ventspils), katrs no rajona administratīvajiem centriem un trīs pilsētas Pierīgas reģionā (Olaine, Salaspils, Sigulda). Tāpat atsevišķu stratu veidoja katra administratīvā rajona lauku un daļēji urbanizētā teritorija. Tādējādi kopumā tika izveidota 61 strata, kas

uzskatāms par pietiekamu skaitu, lai novērstu nozīmīgus klasteru veidošanās efektus. Izlasē iekļaujamo personu skaits tika aprēķināts proporcionāli atbilstošās vecuma grupas personu skaitam ģenerālajā kopā. Otrajā izlases realizācijas posmā kā atlases vienības izlases veidošanai tika izmantotas starta adreses. Adrešu atlase katrā stratā tika veikta pēc nejaušības principa. Katra nākamā adrese tika atlasīta pēc soļa principa. Adrešu skaits noteikts proporcionāli iedzīvotāju skaitam šajā stratā. Trešajā izlases realizācijā posmā izvēlētajā adresē respondents tika atlasīts izmantojot *jaunākā vīrieša principu*. Ja šī persona nebija sasniedzama intervētāja vizītes laikā, intervija netika veikta un intervētājam šī mājsaimniecība bija jāapmeklē atkārtoti.

Aptaujas metode bija tieša (*face-to-face*) strukturēta intervija. Gadījumos, kad intervijas laikā nebija iespējams nodrošināt konfidencialitāti (izvairīties no vecāku, citu ģimenes locekļu, radnieku vai draugu klātbūtnes intervijas gaitā), sensitīvie anketas jautājumu bloki (tai skaitā par vardarbības pieredzi), tika nodoti respondentam pašaizpildei, t.i., respondents lasīja jautājumus un atbildes uz šiem jautājumiem atzīmēja pats. Šāda metodiska pieeja apliecinājusi sevi dažādos pētījumos, kas saistīti ar sociāli nevēlamas situācijas vai rīcības izpēti, un tā ļauj iegūt daudz patiesāku, ticamāku informāciju par jautājumiem, uz kuriem vairums cilvēku nevēlas vai baidās sniegt atbildes (jo īpaši citu cilvēku, tajā skaitā - ģimenes locekļu klātbūtnē). Sevišķi tas attiecināms uz bērnu un vecāku attiecībām.

Aptauju veica Socioloģisko pētījumu institūta apmācīti intervētāji. Socioloģisko pētījumu institūta rīcībā ir plašs profesionālu intervētāju tīkls visas Latvijas teritorijā, kas nodrošina noteiktu darba kvalitātes standartu ievērošanu. Pirms aptaujas lauka darba uzsākšanas tika organizēti pieci apmācības- instruktažas semināri, kuros īpaša uzmanība tika pievērsta intervētāju psiholoģiskai sagatavošanai un uzvedības jautājumiem intervijas laikā.

2. Pētījumi par vardarbību

Pētījumi par vardarbību Latvijā galvenokārt veikti saistībā ar dzimumu līdztiesības politiku, tāpēc galvenā uzmanība pievērsta vardarbībai pret sievieti ģimenē, dažos pētījumos apskatīti arī ar vardarbību pret bērniem saistītie jautājumi. Tikai divos pētījumos vardarbības izpausmes analizētas saistībā ar alkohola lietošanu.

Pētījumi skar visai plašu ar vardarbības izpausmēm un ierobežošanu saistītu jautājumu loku, kas ietver 1) stāvokļa raksturojumu un analīzi, balstoties uz iedzīvotāju viedokļu noskaidrošanu, 2) vardarbības izpausmju ierobežošanas analīzi, balstoties uz likumu un dokumentu izpēti un 3) vardarbības ierobežošanas un seku mazināšanas institucionālās kārtības izpēti, balstoties uz ekspertu intervijām un dokumentu analīzi. Šie pētījumi ir diezgan atšķirīgi izmantoto datu ieguves un analīzes metožu ziņā, tāpēc lietderīgi ir tos apskatīt minēto grupu ietvaros. Izņēmums ir jaunākais pētījums par vardarbību un veselību, kas ietver visus minētos aspektus, tāpēc tas aplūkots atsevišķi.

2.1. Stāvokļa raksturojums un analīze

2.1.1. Vardarbība ģimenē

Latvijas Fakti 2006.gada augustā veica Latvijas iedzīvotāju aptauju (intervēti 1007 respondenti vecumā no 15 līdz 74 gadiem), lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju viedokļus par vardarbību ģimenē.

Lielākā daļa aptaujāto (88%) uzskata, ka biežāk par vardarbības upuriem ģimenē kļūst sievietes. Vairāk kā divas trešdaļas aptaujāto par raksturīgākajām vardarbības izpausmēm atzinuši *sišanu; kliegšanu; draudēšanu; neiecietību un pašcieņas pazemošanu*. Apmēram puse aptaujāto par vardarbību atzinuši tādas izpausmes kā *apsaukšanās; piespiedu sekss; ieļļaukšana, iedunkāšana, brīvā laika un interešu ierobežošana*.

Nedaudz vairāk par trešdaļu (37%) aptaujāto Latvijas iedzīvotāju atzina, ka viņu paziņu, radnieku vai draugu vidū ir kāda sieviete, kas ir cietusi vai cieš no vardarbības. Visbiežāk apstiprinoša atbilde tika saņemta ārpus Rīgas dzīvojošo iedzīvotāju vidū (jo īpaši – Kurzemē), kā arī finansiāli mazāk nodrošināto aptaujas dalībnieku vidū.

Aptaujāto iedzīvotāju viedokļi atšķīrās jautājumā par to, kāda veida vardarbība pret sievieti ģimenēs ir visvairāk izplatīta: viena puse (50%) atzina, ka izplatītākais vardarbības veids ir fiziska ietekmēšana, otra puse (48%) - pārstāvēja viedokli, ka izplatītākā vardarbība ir emocionāla/ psiholoģiska rakstura. Tikai 2% aptaujas dalībnieku uzskatīja, ka ģimenēs visvairāk izplatīta ir seksuāla rakstura vardarbība. Viedokli, ka izplatītākais vardarbības veids ir fiziska ietekmēšana, salīdzinoši biežāk pārstāvēja vīrieši, jaunieši un arī gados vecākie (vecāki par 55 gadiem) aptaujas dalībnieki, latvieši, respondenti ar zemāku izglītības un ienākumu līmeni, lauku reģionos dzīvojošie (ārpus Rīgas), kā arī respondenti, kuri dzīvo vieni un kuriem ģimenē nav bērnu līdz 15 gadu vecumam. Viedokli, ka izplatītākā vardarbība ģimenēs ir emocionāla/ psiholoģiska rakstura, salīdzinoši biežāk puda sievietes, respondenti vecumā no 25 līdz 54 gadiem, cittautieši, aptaujas dalībnieki ar

augstāku izglītības un ienākumu līmeni, Rīgas iedzīvotāji, respondenti no skaitliski lielākajām ģimenēm un ģimenēm, kurās ir bērni vecumā līdz 15 gadiem.

Aptaujas dalībnieku vidū viennozīmīgi dominēja (84%) uzskats, ka vardarbībai pret sievieti ģimenē nav attaisnojama, 16% respondentu apgalvoja, ka dažos gadījumos šāda rīcība varētu būt attaisnojama. Salīdzinoši biežāk (>20% gadījumu) šo viedokli pārstāvēja finansiāli mazāk nodrošinātie respondenti, gados vecākie (65 gadi un vecāki) aptaujas dalībnieki, Latgales iedzīvotāji, respondenti ar pamata vai nepabeigtu vidējo izglītību, kā arī vīrieši.

Lielākā daļa (57%) aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka no vardarbības cietušajai sievietei būtu nekavējoties jāpārtrauc kopdzīve ar varmāku un jāpārvācas dzīvot citur, 40% respondentu pauda viedokli, ka sievietei vardarbības gadījumā būtu jāvērsas policijā, savukārt pēc 27% aptaujas dalībnieku domām sievietei vajadzētu vērsties pēc palīdzības pie radiem. Viedokli, ka sievietei vajadzētu noklusēt un tikt galā pašai, pārstāvēja 15% aptaujāto.

Vairāk par pusi (54%) aptaujāto Latvijas iedzīvotāju apgalvoja, ka ir gatavi iejaukties, uzzinot par vardarbības gadījumu ģimenē. Visbiežāk (tā rīkotos 34% respondentu) aptaujas dalībnieki ir gatavi mudināt cietušo vērsties pēc palīdzības. Retāk (tā rīkotos 20% aptaujāto) respondenti būtu gatavi iejaukties, ziņojot par notikušo attiecīgajām iestādēm. Salīdzinoši biežāk gatavību iejaukties svešā ģimenē, uzzinot par vardarbības gadījumu tajā, pauda sievietes, gados jaunākie respondenti, aptaujas dalībnieki ar augstāku izglītības līmeni, kā arī finansiāli vismazāk un visvairāk nodrošinātie iedzīvotāji.

Aptaujāto Latvijas iedzīvotāju skatījumā nozīmīgākais iemesls, kāpēc sievietes turpina paciest vardarbību, sakņojas finanšu problēmā. Lielākā daļa (54%) respondentu piekrita viedoklim, ka sievietēm nav pietiekamu finanšu līdzekļu, lai uzturētu sevi un bērnus, nedaudz retāk (44%) tika pārstāvēts uzskats, ka sievietēm gluži vienkārši nav, kur iet. Trešais biežāk (26%) minētais atbilde variants bija, ka sievietes uzticas partnera solījumiem, ka tas nekad vairs neatkārtosies. Retāk (12% - 18%), kā iemesli, kas liek sievietei turpināt paciest vardarbību, tika minēti – *bailes no atreibības; kauns par notikušo un bailes no sabiedrības nosodījuma; neticība tam, ka kaut kas varētu mainīties.*

2.1.2. Vardarbība skolās

Šajā pašā Latvijas Faktu veiktajā aptaujā tika noskaidroti arī Latvijas iedzīvotāju viedokļi par vardarbību skolās.

Pētījuma rezultāti atklāj, ka vardarbības problēma skolās Latvijā ir aktuāla. Vairākums (83%) aptaujāto Latvijas iedzīvotāju atzina, ka ir dzirdējuši par gadījumiem, kad bērnus skolā fiziski, emocionāli vai seksuāli aizskar vienaudži. Visizplatītākā aizskaršanas forma skolās ir emocionāla/ psiholoģiska aizskaršana. Šādu viedokli pauda vairāk par pusi (55%) aptaujas dalībnieku. Visbiežāk tā atbildēja aptaujātās sievietes, gados jaunākie aptaujas dalībnieki, respondenti ar augstāko izglītību, kā arī Rīgas iedzīvotāji. 43% respondentu uzskata, ka visbiežāk bērni skolās tiek aizskarti fiziski. Salīdzinoši biežāk tā atbildēja aptaujātie vīrieši, gados vecākie aptaujas dalībnieki, respondenti ar zemāku izglītības līmeni, kā arī lauku iedzīvotāji. 2% aptaujas dalībnieku pārstāvēja viedokli, ka izplatītākā ir seksuāla rakstura aizskaršana.

Lielākā daļa aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka galvenie iemesli, kāpēc bērni skolā tiek aizskarti, ir bērna sociālais statuss (62%), ārējais izskats (51%) un bērna rakstura īpašības (33%).

Aptaujāto Latvijas iedzīvotāju skatījumā situācijas, kad bērns skolā ir ticis fiziski, emocionāli vai seksuāli aizskarts, būtu jārisina skolas vadībai, profesionāļiem (psihologiem, sociāliem darbiniekiem) un vecākiem. Jānorāda, ka visbiežāk tika nosaukta skolas vadība (67%), tad speciālisti (50%), bet retāk vecāki (44%).

Katrs ceturtais (25%) aptaujātais Latvijas iedzīvotājs atzina, ka skolas laikā ir ticis fiziski, emocionāli vai seksuāli aizskarts no vienaudžu puses. Visbiežāk (~34% gadījumu) tā atbildēja gados jaunākie respondenti.

2.1.3. Vardarbība pret bērniem

Vienīgais Latvijā veiktais pētījums, kurā vardarbība ģimenē un tieši vardarbība pret bērniem ir analizēta saistībā ar alkohola lietošanu, ir Bērnu un ģimenes lietu sekretariāta un centra pret vardarbību „Dardedze” veiktais pētījums „Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte”, pētījuma autores ir S.Sebre, L.Ļebedeva un I.Trapenciēre.⁵ Pētījumam bijuši vairāki uzdevumi, un vardarbība ir tikai viena no pētījumā skartajām tēmām. Ņemot vērā plašo problēmu loku, kas skarts pētījumā, izmantotas arī daudzveidīgas pētniecības metodes. Dati par vardarbību galvenokārt iegūti skolēnu (5.,9.,12.klase) un skolēnu vecāku aptaujās. Aptaujas dalībnieku skaits: 824 – skolēnu aptaujā, 621 – vecāku aptaujā.

Vardarbības veidi un izplatība

Pētījumā izmantots plašs teorētiskais materiāls, kas ļauj nošķirt emocionālo, fizisko un seksuālo vardarbību pret bērnu.

Emocionāla vardarbība ir atkārtoti, bieži izpausta negatīva attieksme pret bērnu. Visbiežāk emocionāla vardarbība izpaužas verbālā formā – bērna atkārtota pazemošana, kritizēšana, apsūkšana vai kliegšana uz viņa. Emocionāla vardarbība var izpausties kā bērna atraidīšana, patstāvīga atteikšanās palīdzēt bērnam, bērna domu noliegšana vai draudēšana. Emocionālo vardarbību dažreiz dēvē par “psiholoģisku vardarbību”, jo tā ietekmē ne tik vien bērnu emocijas, kā bērns jūtas, bet arī to, kā veidojas bērna domas un priekšstati pašam par sevi. Respektīvi, bērns, kurš cieš no emocionālās vardarbības, tipiski izjūt negatīvas emocijas un arī negatīvas domas par sevi – piemēram, “es esmu slikts”, “es esmu vainīgs”, vai pat “es esmu nevērtīgs”.

Fiziska vardarbība pret bērnu ir tāda pieaugušo rīcība, kas nav nejauša un kas ir bijusi ar nolūku radīt bērnam fiziskas sāpes vai ievainojumus. Fiziskā vardarbība tika uzskatīta, ja vecāki pat dažreiz pielieto relatīvi maigākus fiziskus ietekmēšanas veidus kā “mani sita”, vai arī, ja vecāki pat reti pielieto smagākos fiziskos ietekmēšanas veidus, kā, piemēram, piekaušanu.

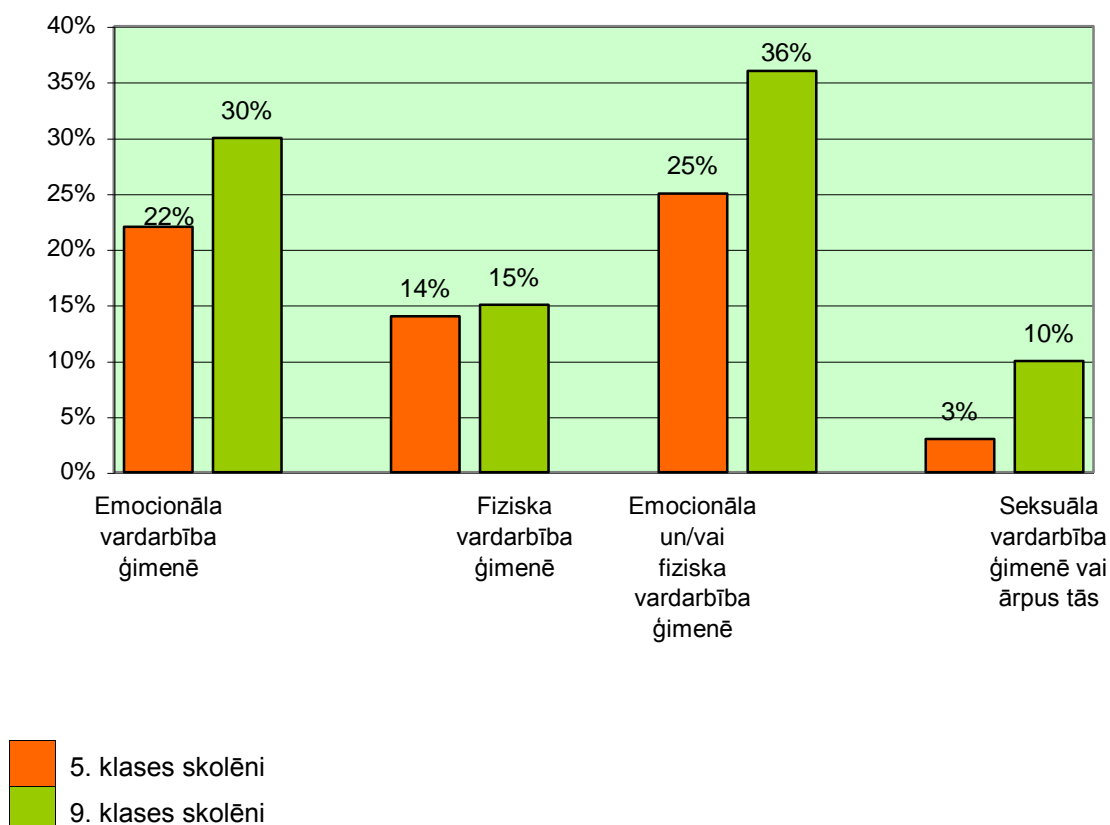
Seksuāla vardarbība ir bērna izmantošana seksuālos kontaktos vai iesaistīšana seksuālās darbībās, lai izmantotājs saņemtu seksuālu stimulāciju vai

⁵ Bērnu un ģimenes lietu sekretariāts, centrs „Dardedze”. Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte. (S.Sebre, L.Ļebedeva, I.Trapenciēre). -

http://www.bm.gov.lv/lat/gimenes_valsts_politika/petijumi/?doc=2527

apmierinājumu. Tipiski seksuālā vardarbība tiek uzskatīta kā bērna seksuālā izmantošana, ko veic pieaugušais vai vecāks bērns, kurš ir vismaz 5 gadus vecāks par izmantoto bērnu. Seksuālā vardarbība notiek daudzās dažādās formās. Tā notiek arī bez tieša fiziska kontakta, piemēram, bērna vai pieaugušā atkailināšanās seksuālos nolūkos vai bērna kailfotografēšana. Seksuālā vardarbība ar tiešu seksuālu kontaktu ietver bērna piespiešanu aizskart pieaugušā dzimumorgānus, bērna dzimumorgānu aizskaršana, kā arī orālo, vaginālo vai anālo dzimumaktu. Gadījumos, kad bērns piekrīt šādām seksuālām aktivitātēm, tā ir bērna seksuāla izmantošana un seksuāla vardarbība.

1. attēls. Skolēnu uzrādītās emocionālās, fiziskās un seksuālās vardarbības gadījumu biežums (%)

Pētījuma rezultāti rāda, ka kopumā 70% no aptaujātajiem 5. un 9. klases skolēniem neatzīmē, ka cieš no vardarbības ģimenē, iepretim tiem 30% no aptaujātajiem skolēniem, kuri uzrāda, ka cieš no emocionālās un/vai fiziskās vardarbības ģimenē. Nereti emocionālā un fiziskā vardarbība pārklājas – bērni, kuri cieš no fiziskās vardarbības ģimenē, nereti cieš arī no emocionālās vardarbības. Ja analizējam šos vardarbības veidus atsevišķi, tad 26% no aptaujātajiem skolēniem uzrāda, ka cieš no emocionālās vardarbības ģimenē, 14,5% uzrāda, ka cieš no fiziskās vardarbības ģimenē. Bet 6,5% atzīmējuši, ka cieš no seksuālas vardarbības (ģimenē vai ārpus tās).

Pētnieki atzīst, ka izlasē nav ietverti pusaudži, kas bieži neapmeklē skolu, jo aptauja tika organizēta skolās klašu grupās. Tāpēc viņi uzsver, ka izpētīt vardarbību ģimenē saistībā ar pusaudžiem, kuri neapmeklē skolu, būtu nozīmīgs pētniecisks jautājums, kam vajadzētu pievērsties nākotnē.

Vecāku pārmērīgā alkohola lietošana

Pēc aptaujas datiem 12% skolēnu norāda, ka viņu vecāki pārlietu daudz lieto alkoholu. Procentos norādītais vecāku alkoholisms ir atšķirīgs dažādos ģimenes labklājības dzīves apstākļos. Ģimenēs, kur labklājība tiek vērtēta visaugstāk, ir vismazākais procents norādījušo uz vecāku alkoholismu (9%) iepretim ģimenēm, kur ir "tikai pats nepieciešamākais" (24% šo skolēnu norāda uz vecāku alkoholismu) vai "trūkst pat nepieciešamākais" (50% šo skolēnu norāda uz vecāku alkoholismu). Protams, ka šie ir skolēnu subjektīvie vērtējumi gan par ģimenes labklājību, gan par vecāku pārmērīgo alkohola lietošanu, tomēr šajos datos tiek uzrādīta ļoti skaidra saistība starp ģimenes labklājību un vecāku pārmērīgu alkohola lietošanu. Lielākā daļa skolēnu (78%) atzīmējuši, ka, ja kāds no vecākiem pārmērīgi lieto alkoholu, tas visbiežāk ir tēvs. Savukārt, datu analīze uzrāda saistību starp tēvu nestrādāšanu ārpus mājas un pārmērīgu alkohola lietošanu. Saistība starp vecāku alkohola lietošanu un bērna uzrādīto vecāku vardarbību ir īpaši izteikta saistībā ar emocionālo vardarbību. Pusaudži, kuri norāda, ka kāds ģimenē pārmērīgi lieto alkoholu, biežāk atzīmējuši, ka viņi ir cietuši no vardarbības ģimenē. Pētījuma dati ļauj secināt, ka tēva bezdarbs ir saistīts ar pastiprināti iespējamu vardarbību tajos gadījumos, kad tēvs pārmērīgi lieto alkoholu.

Vardarbības pieredze bērnībā

Pētījumā atsevišķi analizēti arī skolēnu vecāku viedokļi un vērtējumi par vardarbību un tās izpausmēm. Liela daļa pieaugušo, īpaši tie, kuri dzimuši 1960. un 1970. gados uzrāda, ka ir paši cietuši no fiziskas vardarbības bērnībā. Jāatzīmē, ka tajos laikos pēšana bija ļoti ierasta disciplinēšanas metode, tādēļ jautājums par vardarbības pieredzi bērnībā un vecāku tagadējo attieksmi pret savu bērnu ir jo īpaši aktuāls. Pētījuma rezultāti norāda, ka tās mātes, kuras uzrāda emocionālu, fizisku vai seksuālas vardarbības pieredzi bērnībā, ir biežāk vardarbīgas savā uzvedībā pret saviem bērniem tagadnē. Svarīgi uzsvērt, ka ne visas mātes, ne visi tēvi, kuri ir cietuši no vardarbības bērnībā, ir vardarbīgi pret saviem bērniem tagadnē. Šī pētījuma rezultāti norāda, ka 38% no mātēm, kuras ir cietušas no emocionālas vardarbības bērnībā, turpina šādu vardarbīgu attieksmi pret saviem bērniem. Apmēram 26% no mātēm, kuras ir cietušas no fiziskas vardarbības bērnībā, turpina šādu vardarbīgu attieksmi pret saviem bērniem. Respektīvi, apmēram 62% no mātēm, kuras piedalījās šajā pētījumā, uzrādīja, ka viņas spēj "pārtraukt" vai pārtraukt šo vardarbības ciklu.

Rekomendācijas

Pētījuma rezultātā izstrādātas vairākas rekomendācijas, divās no tām izteikti konkrēti priekšlikumi vardarbības mazināšanai.

Ziņošana par vardarbību. Lielai daļai Latvijas iedzīvotāju, pat daļai profesionāļu, kas strādā ar bērniem (piemēram, skolotājiem), nav zināms, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums pieprasa, ka jebkuram pieaugušajam par jebkādu vardarbību pret bērnu ir obligāti jāziņo tiesību sargājošām iestādēm. Pirmkārt, ir nepieciešams visus Latvijas iedzīvotājus informēt par šo likumā noteikto prasību, otrkārt, ir jānodrošina, ka šis likuma pants tiek ievērots. Šī prasība būtu īpaši jāievēro skolotājiem, ārstiem, sociālajiem darbiniekiem, psihologiem. Svarīgi, lai arī citi pieaugušie, kuri ir pamanījuši iespējamu vardarbību pret bērnu, par to ziņo tiesību sargājošām iestādēm.

Sadarbība ar alkohola/narkotiku rehabilitācijas programmām. Ministrijai būtu ļoti svarīgi un nepieciešami veidot sadarbību ar alkohola/narkotiku rehabilitācijas

programmām, jo ir skaidrs, ka ir saistība starp vecāku pārmērīgu alkohola lietošanu un vardarbību pret bērniem un citiem ģimenes locekļiem. Ļoti svarīgi, lai alkohola/narkotiku rehabilitācijas iespējas būtu plaši pieejamas.

2.2. Palīdzība vardarbībā cietušajiem

Palīdzības saņemšanas tiesiskais pamatojums un praktiskā realizācija analizēta divos pētījumos: ANO kampaņas pret vardarbību ietvaros veiktajā pētījumā, kur galvenokārt pievērsta uzmanība sievietēm, kas cietušas no vardarbības, un fonda „Kids First Fund” ziņojumā par sistēmām, kas aizsargā bērnus no vardarbības Latvijā, kurā, kā to liecina arī nosaukums, galvenokārt pievērsta uzmanība bērniem, kas cietuši no vardarbības.

2.2.1. Pētījums ANO kampaņas pret vardarbību ietvaros

Vēloties pievērst sabiedrības uzmanību vardarbības cēloņiem un sekām, kā arī vēloties informēt vardarbības upurus par iespējām saņemt palīdzību, ANO aģentūras Latvijā – ANO Attīstības programma (UNDP), ANO Bērnu fonda Latvijas Nacionālā Komiteja (UNICEF LNK), Pasaules Veselības organizācija (PVO) un ANO ledzīvotāju fonds (UNFPA) 2005. gada martā sāka informatīvo kampaņu pret vardarbību. Kampaņas organizēšanā iesaistījās Krīzes centrs Skalbes, Psihiatrijas centrs un vides mediju uzņēmums *ClearChannel*, kā arī Pašvaldības mācību centrs. Šīs kampaņas ietvaros veikts juridisks pētījums, lai iegūtu juridisku eksperta atzinumu par tiesisko stāvokli Latvijas Republikā vardarbības jomā. Lai īstenotu šo mērķi, juridiskajam ekspertam tika noteikti šādi darba uzdevumi: izvērtēt Latvijas normatīvos aktus attiecībā uz vardarbību ģimenē pret sievieti, to atbilstību starptautisko tiesību normu prasībām; analizēt, kāda veida sociālo un veselības aprūpes atbalstu no valsts budžeta līdzekļiem var saņemt cietuši, kā arī novērtēt šo pakalpojumu reālo pieejamību; identificēt institūcijas, kas iesaistītas tiesas procesā; sagatavot priekšlikumus normatīvo aktu izmaiņām attiecībā uz visām iepriekš minētajām jomām. Šo juridisko pētījumu 2005.gadā veikusi zvērināta advokāte Dana Rone.⁶

Pētījumā secināts, ka normatīvie akti, kas ir spēkā Latvijas Republikā, nav pretrunā ar starptautiskajām normām attiecībā uz visa veida vardarbības aizliegumu pret sievietēm. Latvija ir pievienojusies šādam starptautiskajam dokumentam, kas īpaši aizsargā sievietes pret vardarbību: ANO Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu (1979. gada 18. decembris)⁷

Pētījums dod priekšstatu par kompetenču sadalījumu ar vardarbību saistīto problēmu risināšanā dažādu nozaru ministriju starpā.

Labklājības ministrija

Labklājības ministrijas nolikuma⁸ 4.1. punktā noteikts, ka viena no ministrijas funkcijām ir izstrādāt sociālās aizsardzības politiku valstī. Šī sociālās aizsardzības politika varētu sevī ietvert arī konkrētu rīcības mehānismu, kā cīnīties ar vardarbību ģimenē pret sievietēm.

⁶ Pētījums ANO kampaņai pret vardarbību. ANO Latvijā 2005. -

<http://www.pretvardarbibu.lv/publikacijas.php>

⁷ Publicēta: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/sievdisk.htm>

⁸ Latvijas Republikas Ministru kabineta 27.01.2004. noteikumi Nr. 49 „Labklājības ministrijas nolikums”. Publicēti Labklājības ministrijas interneta portālā: <http://www.lm.gov.lv/?sadala=246>

Pētījuma autore atzīst, „ja valstī nedarbojas efektīvs sociālās palīdzības mehānisms sievietu aizsardzībai pret vardarbību ģimenē, tad Labklājības ministrija ir tā valsts pārvaldes institūcija, kas ir atbildīga par šo neizdarību. Vienīgi Labklājības ministrija centralizēti visā Latvijas teritorijā var lemt par sociālās palīdzības sniegšanu sievietēm un veidot šīs palīdzības sniegšanas mehānismu. Tādējādi te pietrūkst nevis normatīvo aktu, bet konkrētu darbu sociālās palīdzības mehānisma ieviešanai.”⁹

Izglītības un zinātnes ministrija

Izglītības un zinātnes ministrija „apstiprina izglītības programmu paraugus, mācību priekšmetu standartus un mācību priekšmetu un kursu paraugus”.¹⁰ Tas nozīmē, ka Izglītības un zinātnes ministrijas kompetencē ir papildināt izglītības programmas un mācību priekšmetus ar īpašām nodarbībām par vardarbības nepieļaujamību ģimenēs.

Iekšlietu ministrija

Iekšlietu ministrijai jāizstrādā un jāsteno politika gan personu un sabiedrības drošības, gan noziedzības apkarošanas jomā.¹¹ Tāpat arī Valsts policijai ir uzlikts par pienākumu „novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus”.¹² Vardarbība ģimenē pret sievieti ir noziegums, kas apdraud arī sabiedrības drošību. Tādējādi Iekšlietu ministrijas un Valsts policijas kompetencē ietilpst rūpēšanās par to, lai šādi noziegumi netiktu pieļauti. Tas nozīmē, ka te pietrūkst nevis normatīvo aktu, bet konkrētu darbu, lai Iekšlietu ministrija, tās pakļautībā un pārraudzībā esošās institūcijas, kā arī Valsts policija apkarotu noziedzību un novērstu sabiedrības drošības apdraudējumu.

Pētījuma ietvaros veikta arī analīze par to, kāda veida sociālo un veselības aprūpes atbalstu no valsts budžeta līdzekļiem var saņemt cietusī sievietē un dots šo pakalpojumu reālās pieejamības novērtējums.

Policija

No policijas vēl 2002. gadā cietušajām sievietēm bija ļoti grūti saņemt palīdzību ģimenes vardarbības gadījumos, jo policija nepalīdzēja risināt ģimenes problēmas.¹³ Autore atzīst, ka situācija nav daudz mainījusies, jo policija bieži vien uztver vardarbību ģimenē kā „cilvēku ģimenes lietu, kurā nav jāiejaucas”.

⁹ Pētījums ANO kampaņai pret vardarbību. ANO Latvijā 2005. – 10.lpp.

<http://www.pretvardarbibu.lv/publikacijas.php>

¹⁰ Latvijas Republikas Ministru kabineta 16.09.2003. noteikumi Nr. 528 „Izglītības un zinātnes ministrijas nolikums”, 5.1. punkts. Publicēti Izglītības un zinātnes ministrijas interneta portālā: <http://www.izm.gov.lv/default.aspx?tabID=1&lang=1&id=3>

¹¹ Latvijas Republikas Ministru kabineta 29.04.2003. noteikumi Nr. 240 „Iekšlietu ministrijas nolikums”, 5.1.1. un 5.1.2. punkts. Publicēti Iekšlietu ministrijas interneta portālā: <http://www.iem.gov.lv/iem/2nd/?cat=58>

¹² Latvijas Republikas likums „Par policiju”, 3. panta pirmās daļas 1. punkts. Pieņemts 04.06.1991. Publicēts Valsts policijas interneta portālā: http://fish.vp.gov.lv/material/Likumi/likums_par_policiju.htm

¹³ Saskaņā ar Valsts Cilvēktiesību biroja 2002. gada ziņojumu. – Publicēts Valsts Cilvēktiesību biroja interneta portālā. Pieejams: <http://www.vcb.lv/index.php?open=gadazinojumi&this=230903.74> , 21. lapā.

Pašvaldību sociālās palīdzības dienesti

Saskaņā ar likumu¹⁴ pašvaldību pienākums ir nodrošināt personām iespēju saņemt to vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību. Tas nozīmē, ka turīgākās pašvaldības var sniegt saviem iedzīvotājiem vairāk sociālo pakalpojumu nekā pašvaldības ar ierobežotiem budžeta līdzekļiem. Pašvaldībām likums neliek būt aktīvām un pašām meklēt personas, kam jāsniedz sociālā palīdzība. Tā vietā likums nosaka, ka pašvaldībām ir jāstrādā sociālās palīdzības sniegšanas jomā tikai tad, kad tās saņēmušas informāciju no fiziskajām personām vai institūcijām „par personu, kurai varētu būt nepieciešams sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas pakalpojums vai sociālā palīdzība”.¹⁵

No sociālajiem dienestiem sievietes saņem palīdzību tikai tad, kad tās pašas vērsas pēc palīdzības.¹⁶ Tā vietā vajadzētu radīt sistēmu, ka sociālie dienesti ir tik aktīvi, ka pirmie saņem ziņas par sievietēm, kam vajadzīga palīdzība ģimenes vardarbības vai vardarbības iespējamības gadījumos. Kā liecina pētījums, sociālo palīdzību Rīgā var saņemt pēc ilgstošas procedūras: vairāku dokumentu iesniegšanas un to izskatīšanas. Neeksistē ātra palīdzības sniegšana krīzes gadījumos. Vienīgais ātrās palīdzības saņemšanas veids ir psiholoģiskā palīdzība, zvanot pa diennakts atbalsta tālruni.

Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība

No 2005. gada 01. jūnija maznodrošinātās un trūcīgās personas var saņemt bez maksas juridisko palīdzību civillietās, no 2005. gada 01. oktobra – krimināllietās, bet no 2006. gada 01. janvāra – administratīvajās lietās.¹⁷ Lai saņemtu šo bezmaksas juridisko palīdzību, tām jāiesniedz juridiskās palīdzības pieprasījuma veidlapa, kā arī dokumenti, kas apliecina, ka ienākumu līmenis neļauj sievietēm pašām nodrošināt savu tiesību aizsardzību. Tieslietu ministrijas Juridiskās palīdzības nodaļa izskata sievietes iesniegumu un pozitīva lēmuma gadījumā ieceļ tai juristu palīdzības sniegšanai (konsultācijām, dokumenta sagatavošanai, pārstāvībai tiesā).

2.2.2. Ziņojums par sistēmām Latvijā, kuras aizsargā bērnus no vardarbības

Ziņojuma autori ir fonda „Kids First Fund” valdes locekļi Maikls Dvaiers (*Michael Dwyer*) un Džejs Sorensens (*Jay Sorensen*), kas brīvprātīgi pieteikušies vadīt izpēti par bērnu vardarbīgas izmantošanas jautājumiem Latvijā, tā rezultātā sagatavojot direktoru padomei stratēģiskus priekšlikumus. Ziņojuma pamatā ir intervijas ar amatpersonām, kas atbildīgas par bērnu aizsardzību Latvijā. Intervijas notika 2004. gada janvārī Rīgā, Ventspilī, Ķemeros, Mērsragā.

Ziņojuma autoriem radies iespaids, ka daļa Latvijas sabiedrības pieņem vardarbību laulāto starpā kā normālu parādību. Likumu realizācijas trūkums var radīt policijai un juridiskajai sistēmai vēl lielākas problēmas attiecībā uz vardarbības upuriem. Vairāk nekā vienā gadījumā intervijas atklāja nopietnus trūkumus sieviešu aizsardzībā pret vardarbību.

¹⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 9. panta pirmā daļa. – Latvijas Republikas likums. Pieņemts 31.10.2002. Publicēts „Latvijas Vēstnesī” Nr. 168, 19.11.2002.

¹⁵ Ibid., 9. panta otrā daļa.

¹⁶ Saskaņā ar Valsts Cilvēktiesību biroja 2003. gada ziņojumu. – Publicēts Valsts Cilvēktiesību biroja interneta portāla. Pieejams: <http://www.vcb.lv/index.php?open=gadazinojumi&this=250504.156>, 7. lapā.

¹⁷ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. – Latvijas Republikas likums. Pieņemts 17.03.2005. Publicēts „Latvijas Vēstnesī” Nr. 52, 01.04.2005.

Policijai nav izpratnes par attiecībām, kas notiek starp vīrieti varmāku un sievieti upuri. Piemēram, varmāka un upuris bieži netiek atšķirti pratināšanas laikā. Tas parasti noved pie tā, ka varmāka piespiež upuri atteikties no formālas sūdzības iesniegšanas. Gadījumos, kad upuris aizpilda sūdzības pieteikumu, policija neveic nekādas darbības, lai novērstu atkārtotu vardarbību pēc tam, kad varmāka pamet policijas iecirkņa telpas.

Vardarbīgi izmantotām sievietēm netiek nodrošināta palīdzība visa procesa laikā, un viņām ir pašām jāatrod risinājumi attiecībā uz pagaidu pajumti un palīdzību. Valstī nav nakts patversmju sievietēm, izņemot patversmi mātēm ar maziem bērniem.

Labklājības ministrija nodrošina finansējumu četriem krīžu centriem Latvijā, kas palīdz no vardarbības cietušiem bērniem. Visi citi pakalpojumi, tādi kā rūpes par gados vecākiem bērniem un izmeklēšana par gadījumiem, kad bērni tiek vardarbīgi izmantoti, ir atstāti pašvaldību ziņā. Valsts saglabā nelielu regulējošu kontroli par bērnu vardarbīgas izmantošanas gadījumiem pašvaldībās.

Latvijā nav obligātās ziņošanas likuma, kurā būtu noteikts, ka ar bērniem saistītajiem profesionāļiem, tādiem kā ārstiem un skolotājiem, saskaņā ar likumu būtu jāziņo par aizdomām par bērnu vardarbīgu izmantošanu. Šeit ir būtiskas atšķirības ziņošanas veidā un apjomā. Ziņošana no pamatskolas skolotāju puses ir nekoncekventa un trūkst nepieciešamā formāla apmācības procesa... Ziņošana par jebkādu uzvedību, ieskaitot par vardarbību pret sievieti un bērniem, tika uzskatīta par ļoti spēcīgu pamatu represijām. Šie vecie paradumi lēnām mainās. Reformu rezultātā, kas ietver labāku apmācību un amatpersonu izvēli, policijas reputācija lēnām uzlabojas.

Svarīgs ir fakts, ka Latvijā trūkst patversmes, kur izmitināt no vardarbības cietušas sievietes un bērnus. Izņēmums ir Dardedzes Bērnu centrs Rīgā, kas nodrošina ierobežotu vietu skaitu mātēm un viņu bērniem.

Bērnu un sieviešu kā vardarbības upuru statuss cieš no kultūras, politiskiem un ekonomiskiem faktoriem. Jautājums par vardarbību pret bērnu ir tieši saistīts ar jautājumu par vardarbību mājās un jautājumu par vardarbību pret laulāto draugu. Šo saistību vēl nevar redzēt Latvijas sabiedrībā. Nosacīti vardarbībai pret bērnu pievērš lielāku uzmanību un tās novēršanai izdala lielākus resursus nekā gadījumā, kad vardarbība notiek pret sievieti. Lai arī vardarbības mājās un ģimenē ietekme ir ļoti skaidra; vardarbība pret jebkuru ģimenes locekli rada bīstamu un disfunkcionālu dinamiku ģimenē. *Kids First Fund* ir jākoncentrē savi resursi uz ģimenes patversmes izveidošanu, kas darbotos kā demonstrācijas projekts, lai pievērstos jautājumam par vardarbību mājās.¹⁸

2.2.3. Vardarbība un veselība

Pasaules Veselības organizācijas, Veselības ministrijas un Sabiedrības veselības aģentūras kopīgais pētījums „Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007”¹⁹ balstīts uz Pasaules Veselības organizācijas (PVO) pieeju vardarbībai. Saskaņā ar to vardarbība ir “iedomāta vai reāla fiziska spēka vai varas apzināta lietošana pret sevi, citu personu, grupu vai kopienu, kas izraisa vai spēj

¹⁸ Kids First Fund Inc. Ziņojums par sistēmām Latvijā, kas aizsargā bērnus no vardarbības. - www.kidsfirstfund.org/ReportonChildrenLatvianLanguage.doc

¹⁹ Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007. PVO, VM, SVA, 2008

izraisīt ievainojumu, nāvi, psiholoģisku kaitējumu, attīstības traucējumus vai tiesību atņemšanu²⁰.

Ziņojumā uzsvērts, ka ģimene Latvijā ir viena no visproblemātiskākajām vardarbības vidēm, jo ģimenes kā privātās telpas neaizskaramības dēļ vardarbība ģimenē ir visslēptākais un grūtāk konstatējamais vardarbības veids. Tāpēc pētījums vērsts galvenokārt uz vardarbības ģimenē izpēti.

Pētījumā uzmanība pievērsta veselības aprūpes sektora lomai vardarbības novēršanas politikā. Atzīts, ka, lai arī veselības aprūpes sektoram Latvijā ir nenovērtējama loma gan vardarbības atpazīšanā, uzskaitē un rehabilitācijā, taču šis potenciāls netiek pilnvērtīgi izmantots.

Vardarbības izpēte Latvijā balstīta uz PVO jau agrāk (2002.g.) pielietoto ekoloģisko modeli. Modelis izdala četrus analīzes līmeņus: 1) individuālo; 2) attiecību; 3) kopienas; 4) sabiedrības līmeni. Latvijas ziņojuma fokuss ir vardarbības novēršanas politika – indivīdu, kopienu un institūciju rīcība vardarbības novēršanā. Ekoloģiskais modelis ir izmantots par pamatu gan vardarbības novēršanas analīzei, gan paša vardarbības fenomena izvērtēšanai saistībā ar šo politiku.

Izpēte tika veikta trīs Latvijas reģionos, proti, Latgalē, Kurzemē, kā arī Rīgā un tās apkārtnē, iekļaujot gan laukos, gan pilsētās dzīvojošos speciālistus. Kopumā 10 fokusa grupu diskusijās dažādās Latvijas vietās piedalījās 84 dalībnieki – veselības aprūpes speciālisti, sabiedrības veselības reģionālie koordinatori, valsts un pašvaldību policisti, sociālie darbinieki, bērnu tiesību inspektori, bāriņtiesas, pašvaldības, Probācijas dienesta darbinieki, krīzes centru un citu nevalstisko organizāciju pārstāvji. Kā pētniecības metode lietota arī līdzdalības novērošana trīs Latvijas pagastos, kā arī speciālistu anketēšana.

Pētījumā pievērsta uzmanība arī alkohola lietošanas saistībai ar vardarbību.

1) Alkohola lietošana ir apskatīta kā viens no vardarbības cēloņiem. Atzīts, ka alkoholisms kā vardarbību ietekmējošs faktors intervijās pārliecinoši tiek minēts pirmajā vietā.

Pētījumā konstatēts:

- varmāka tipiski ir vīrietis, kas lieto alkoholu, tāpēc kļūst agresīvs un nekontrolē savu uzvedību. Kad viņš nav dzēris, viņš ir tāds pats kā visi pārējie kopienas iedzīvotāji.
- alkohola nodēvēšana par vīriešu problēmu apslēpj sieviešu alkoholismu kā sievietes lomai neatbilstošu iezīmi. Latgales lauka pētījums rāda, ka kopiena brīvāk uztver faktu, ka dzer ne tikai vīrieši, bet arī sievietes. Pārsvarā alkoholu lieto mājās, klusībā.
- ekspertu vidū nav īstas subjektīvas skaidrības par to, vai saslimšana ar alkoholismu pieaug, bet lielākā daļa arī nākotnē to saskata kā galveno vardarbības katalizatoru.
- kopienā alkohola lietošana tiek uzskatīta par sociālu vardarbību izraisītāju, tāpēc to vienlaicīgi var uzskatīt gan par vardarbības pastiprinātāju, gan faktoru, kas noņem atbildību.²¹

²⁰World Report on Violence and Health. E.G Krug et al., eds. Geneva, WHO; 5. lpp

²¹ Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007. PVO, VM, SVA, 2008

- kopienā joprojām ir svarīgi, lai mājās būtu vīrietis un bērnam būtu tēvs. Šajā scenārijā pat vardarbīgs vai alkoholiķis tēvs parasti ir labāks nekā tēva trūkums.

2) Analizējot vardarbības veidus, pievērsta uzmanība alkohola lietošanai kā vardarbību veicinošam faktoram. Pētījums rāda, ka kopiena biežāk runā par vardarbību pret bērniem, kas ir arī valsts līmeņa prioritāte vardarbības apkarošanai ģimenē. Otrā biežāk minētā ir vardarbība pret sievieti un pusaudžu vardarbība vienam pret otru un pieaugušajiem. Kopienā tiek noklusēta seksuālā vardarbība, vardarbība pret veciem cilvēkiem un netiek runāts par pašnāvībām. Alkoholisms veicina vairāku vardarbības veidu izpausmes:

- bērnu atstāšanu novārtā, kam var būt dažādi cēloņi, bet vecāku alkoholisms ir viens no tiem;
- fizisko vardarbību. Latgales lauka pētījumā ar "tipisku" vardarbību ģimenē saistīja kautiņu pieaugušo starpā, ko, iespējams, redz arī bērni, turklāt ar šādu kautiņu parasti beidzas kopīga alkohola lietošana mājās;
- uz sevi vērstu vardarbību. Sarunās lauka pētījumos pašnāvība bieži netika pieminēta, tomēr daudzkārt tika skarta alkoholisma tēma, kas savā ekstrēmajā izpausmē var tikt uzskatīts par galējo vardarbības formu pret sevi. Ar alkohola lietošanu informanti saista vairākus pāragras nāves gadījumus, īpaši vīriešiem;
- vardarbību pret vecu cilvēku. Tipiskākie vardarbības veidi pret vecajiem cilvēkiem, ko identificēja respondenti, bija pensijas atņemšana vai tās kopīga nodzēšana, vai vienkārši situācija, kad māte dēlam nevar uzticēt naudu, jo nodzērs, un nepalīdzēšana ne tikai dzīvībai bīstamās situācijās, bet arī nepildot pienākumu pret vecākiem.

Analizējot vardarbības novēršanas rīcībpolitiku, veiksmīgi pielietota koordinēta un secīga trīs soļu sasaiste: atpazīšana, rehabilitācija un profilakse. Atzīts, ka jebkurš sekmīgi atrisināts gadījums radīs pozitīvu atpazīšanas pieredzi un kalpos par profilakses līdzekli. Savukārt profilakse ir cieši saistīta ar atpazīšanu, jo ļauj veidot zināšanas par vardarbības parādību un tās izpausmes formām, kā arī veicina neiecietīgu attieksmi pret to. Veiksmīga profilakse un rehabilitācija motivē cilvēkus iesaistīties savas dzīves uzlabošanā. Kāda no posmiem izkrišana vājina citus. Latvijas piemērs rāda, ka uzlabojami nepieciešami visos trīs novēršanas posmos.

Analizējot veselības aprūpes nozares lomu vardarbības mazināšanā, atzīts, ka veselības sektora loma vardarbības novēršanas visos trīs soļos ir zema. Ārstniecības nozare iesaistās tikai akūtu seku novēršanas posmā un rehabilitācijā vai arī darbojas atpazīšanās posmā kā atzinumu sniedzoshi eksperti, taču maz piedalās vardarbības atpazīšanā kopienas līmenī un profilaksē. Vardarbības novēršana nav iekļauta Sabiedrības veselības stratēģijā kā veselības nozarē risināma. Ziņojumā doti Veselības statistikas un medicīnas tehnoloģiju valsts aģentūras (VSMTVA) apkopotie dati par traumām un ievainojumiem, kas atspoguļo arī vardarbības ģimenē gadījumu statistiku.

Pēc VSMTVA sniegtajiem datiem, 2006.gadā vardarbības gadījumi veido 10,6% no kopējā Traumu un ievainojumu reģistrā iekļauto gadījumu skaita. Vardarbība ģimenē klasificēta kā fiziskā un/vai seksuālā, kā arī kombinētā vardarbība ģimenē un sastopama 10,3% no visiem vardarbības gadījumiem. VSMTVA dati rāda, ka 75% gadījumu varmāka ir vīrietis vidējos gados, sievietes ir bijušas varmākas 14% gadījumu, bet pārējos gadījumos dati nav sniegti. Tipiskie vardarbības upuri ir

25-49 gadus vecas sievietes, apstiprinot, ka vardarbība pāru starpā ir nopietna Latvijas problēma. Tomēr, raugoties uz dzimuma proporcijām kopumā, katrs ceturtais jeb 27% vardarbības upuru ir bijuši vīrieši.

Pētījuma rezultātā izstrādātas rekomendācijas vardarbības ģimenē mazināšanai. Viena no tām attiecas arī uz alkohola lietošanas ierobežošanu: mazināt alkohola un citu atkarību izraisošu vielu kaitējumu kā vienu no būtiskiem veicinošiem faktoriem vardarbības radīšanā.

3. Statistikas dati par vardarbīgu rīcību

Runājot par statistikas rādītājiem, pēc kuriem varētu vērtēt vardarbības izplatību Latvijas sabiedrībā, kā arī tās dinamiku, ir jāapzinās, ka mūsu rīcībā nav pilnīgas informācijas. Tam par iemeslu ir gan neviennozīmīga izpratne par to, kas ir vardarbība ģimenē (piemēram, bieži vien saprotot vardarbību ģimenē tikai kā vecāku vardarbīgu izturēšanos pret bērniem), gan arī liels vairums gadījumu, par kuriem netiek ziņots valsts vai pašvaldības institūcijām; līdz ar ko šie gadījumi statistikas datus neatspoguļojas.

Pieejamos datu avotus iespējams dalīt divās grupās: (1) administratīvo un kriminālo sodu piemērošanas gadījumu skaitu apkopojumi un (2) dažādu bērnu aprūpes un konsultāciju institūciju un organizāciju apkalpoto personu skaitu apkopojumi, kā arī sabiedrisko organizāciju, kuras sniedz palīdzību no vardarbības ģimenē cietušajām sievietēm, darbības rezultāti.

3.1. *Kriminālā un administratīvā atbildība*

Administratīvo pārkāpumu kodekss

Latvijas Republikas Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz sodu par fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu (172.² pants). Pēc Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (VBTAI) datiem 2006. gadā tika konstatēti divi gadījumi, par kuriem tika sastādīti administratīvie protokoli; vienā no šiem gadījumiem tika piemērots naudas sods, savukārt otrajā lietvedība tika izbeigta. Kā atzīmēts VBTAI analītiskajā pārskatā, tik zems ierosināto un izskatīto lietu skaits ir skaidrojams ar to, ka "inspekcija lielākoties iegulda darbu konstatēto pārkāpumu novēršanā un situācijas risināšanā nevis pierādījumu vākšanā personu saukšanai pie atbildības"²².

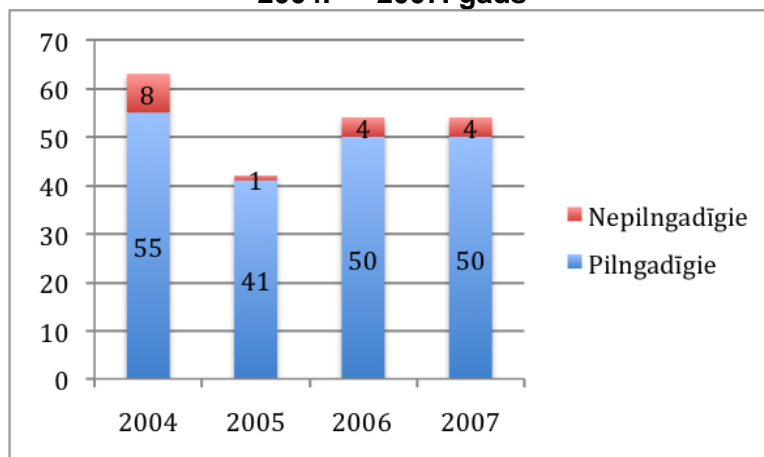
Krimināllikums

Kā rāda dati²³, Krimināllikuma 159.pants, kas paredz sodu par izvarošanu, tajā skaitā, arī nepilngadīgo un mazgadīgo izvarošanu, pēdējo četru gadu laikā vidēji tika piemērots 53 reizes gadā. Laika gaitā gadījumu skaits nav būtiski mainījies: 2004. gadā kopumā tika notiesātas 63 personas, nākamajā gadā notiesāto personu skaits samazinājās līdz 42, bet 2006. gadā tas sasniedza 54 personas. Jānorāda, ka 2007.gadā notiesāto personu skaits palicis nemainīgs (skat. 2. attēlu).

²² Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2006. gada bērnu tiesību ievērošanas rādītāju salīdzinošā analīze (pilsētās un rajonos).

²³ Šeit un turpmāk, ja nav norādīts savādāk, ir izmantoti Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesu administrācijas apkopotie dati

**2. attēls. Notiesāto personu skaits pēc Krimināllikuma 159. panta.
2004. — 2007. gads**

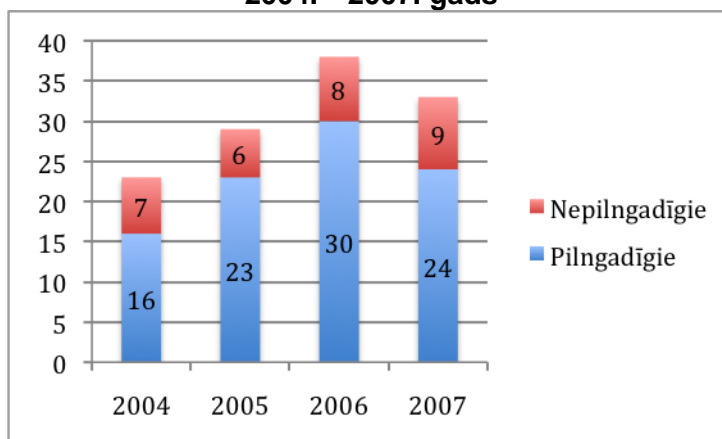

Avots: Tiesu administrācijas dati

Jāvērš uzmanība tam, ka par izvarošanām Latvijā regulāri tiek notiesātas arī nepilngadīgās personas, lai arī to skaits ir salīdzinoši neliels.

Krimināllikuma 160. pants paredz atbildību par vardarbīgu dzimumtiesmes apmierināšanu, tajā skaitā, arī ar nepilngadīgām personām. Kā redzams 3. attēlā, pēdējo četru gadu laikā par šādu pārkāpumu notiesāto personu skaitam kopumā bijusi tendence palielināties. Ja 2004. gadā par vardarbīgu dzimumtiesmes apmierināšanu tika notiesātas 13 personas (tajā skaitā arī 7 nepilngadīgie), tad 2005. gadā notiesātas jau 29 personas, bet 2006. gadā— 38 personas. 2007. gadā kopējais notiesāto skaits samazinājies, taču joprojām ir augstāks par 2005. gada rādītāju. Jāpievērš uzmanība faktam, ka minētajā laika periodā pastāvīgi palielinājās notiesāto nepilngadīgo personu skaits.

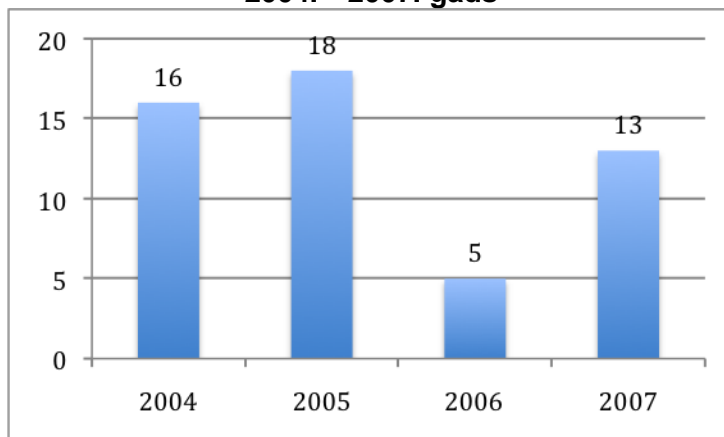
**3. attēls. Notiesāto personu skaits pēc Krimināllikuma 160. panta.
2004.—2007. gads**

Avots: Tiesu administrācijas dati

Krimināllikuma 161. pants paredz atbildību par dzimumsakariem ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu. Dati par pēdējiem četriem gadiem neļauj spriest par ilgtermiņa tendencēm, bet ļauj domāt par šādu noziegumu izdarījušo personu skaita samazināšanos. Ja 2004. un 2005. gadā notiesātas attiecīgi 16 un 18 personas, tad 2006. gadā tikai 5, bet 2007. — 13 personas (skat. 4. attēlu).

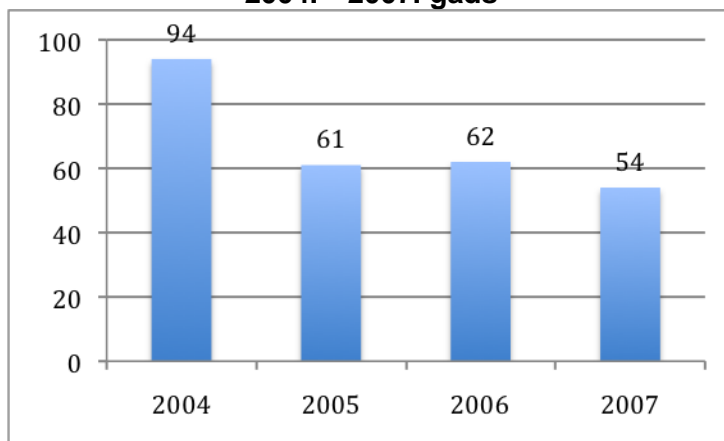
4. attēls. Notiesāto personu skaits pēc Krimināllikuma 161. panta 2004.—2007. gads

Avots: Tiesu administrācijas dati

Samērā liels skaits notiesāto ir par cietsirdīgu un vardarbīgu izturēšanos pret nepilngadīgo (Krimināllikuma 174. pants). 2004. gadā pēc minētā panta notiesātas 94 personas, tomēr jau 2005. gadā šis rādītājs bija samazinājies par 35% un kopš tā laika palicis relatīvi nemainīgs (skat. 5. attēlu). Šajā gadījumā iespējams runāt par izteiktu tendenci samazināties notiesāto personu skaitam.

5. attēls. Notiesāto personu skaits pēc Krimināllikuma 174. panta 2004.—2007. gads

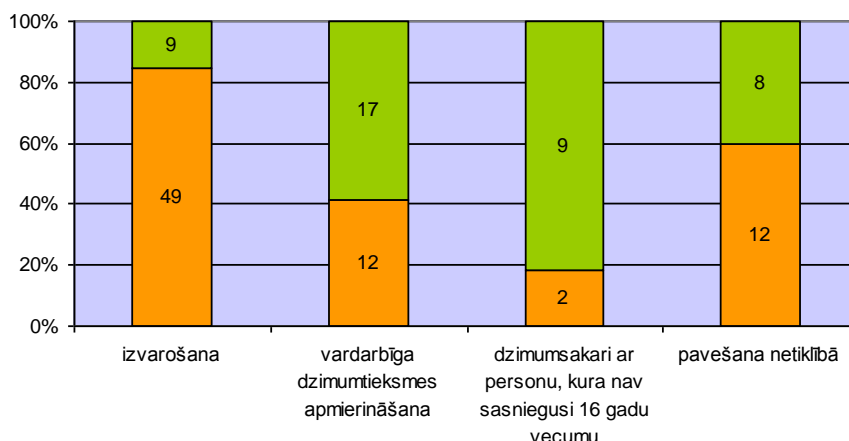

Avots: Tiesu administrācijas dati

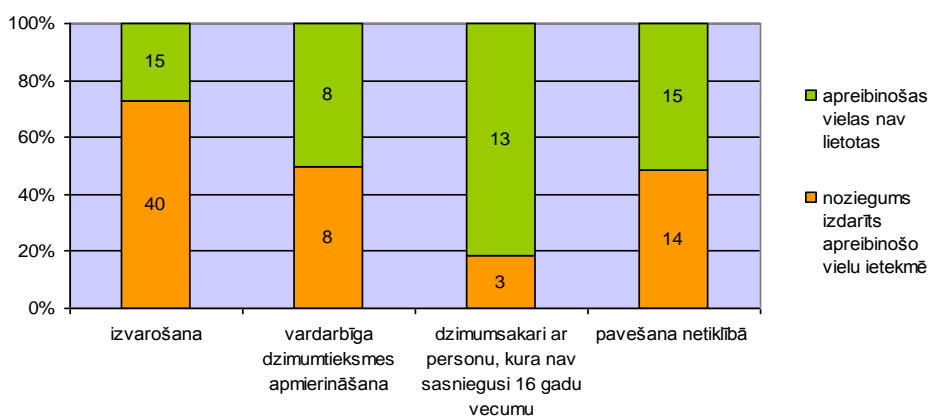
Aplūkojot izdarīto noziedzīgo nodarījumu saistību ar apreibinošu vielu lietošanu, redzams, ka gandrīz puse no visiem noziedzīgiem nodarījumiem veikti alkohola vai narkotiku lietošanas rezultātā. Tajā pat laikā jāatzīmē, ka visiem noziegumu veidiem saistība ar apreibinošu vielu lietošanu nav vienlīdz cieša. Visbiežāk alkohola vai narkotiku lietošanas ietekmē tiek veikta izvarošana (vismaz trīs gadījumi no četriem).

6. attēls. Apreibinošo vielu lietošanas saistība ar veiktiem noziegumiem pret dzimumneaizskaramību, 2003. un 2004.gads

2003.gads

2004.gads

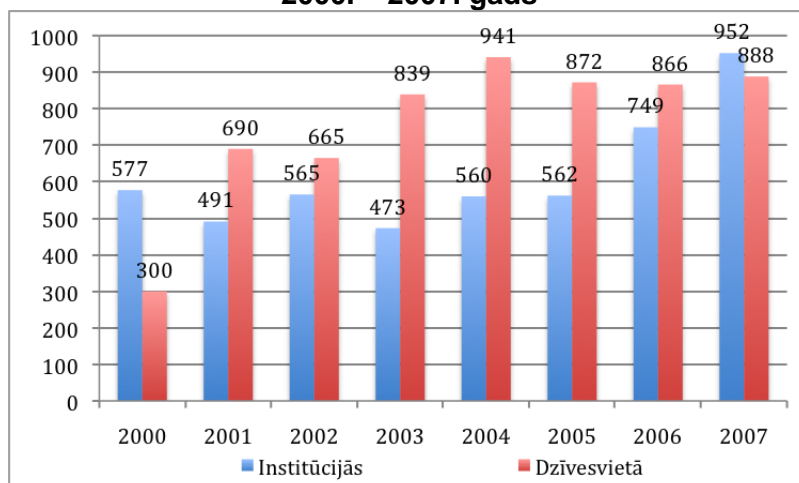
Avots: Tiesu administrācijas dati

3.2. Rehabilitācija

No vardarbības cietušo bērnu rehabilitācija

Otrā statistikas datu kategorija, kuru aplūkojam, ir dažādu rehabilitācijas un konsultāciju iestāžu un organizāciju darbības rezultātu apkopojumi. Ja aplūkojam bērnu skaitu, kuri saņēmuši sociālās rehabilitācijas pakalpojumus pēc prettiesiskām darbībām, redzams, ka šim skaitam pēdējo septiņu gadu laikā kopumā bijusi tendence palielināties. Salīdzinot rādītājus par 2000. gadu un 2007. gadu, vērojams, ka ir pieaudzis gan to bērnu skaits, kuri saņēmuši rehabilitācijas pakalpojumus institūcijās, gan to, kuri saņēmuši šādus pakalpojumus dzīvesvietā (skat. 7. attēlu). Kopējais rehabilitācijas pakalpojumus saņēmušo bērnu skaits ir audzis no 877 personām 2000. gadā līdz 1840 personām 2007. gadā; pieaugumam sastādot 52%.

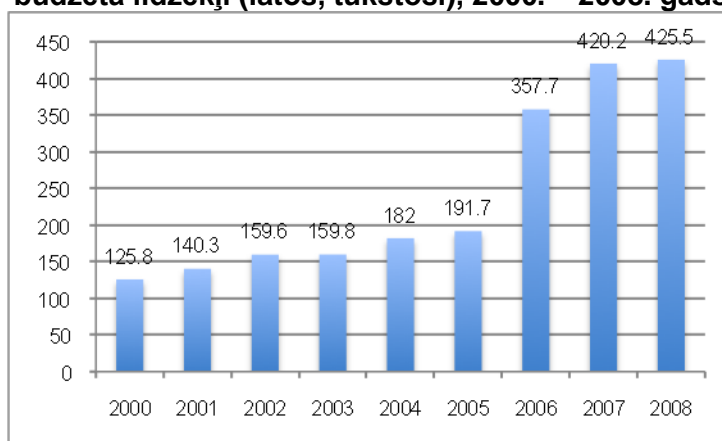
7. attēls. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no prettiesiskām darbībām cietušiem bērniem saņēmēju skaits. 2000. – 2007. gads

Avots: Sociālo pakalpojumu pārvaldes apkopotie dati

Līdzās apkalpoto bērnu skaitam ir audzis arī valsts finansējums sociālai rehabilitācijai. Periodā no 2000. līdz 2005. gadam piešķirto līdzekļu apjoms palielināts vienmērīgi, ar samērā nelielu pieaugumu attiecībā pret iepriekšējo gadu, taču 2006. gadā tas tika gandrīz divkāršots (skat. 8. attēlu).

8. attēls. No vardarbības cietušo bērnu sociālai rehabilitācijai piešķirtie valsts budžeta līdzekļi (latos, tūkstoši), 2000. – 2008. gads

Avots: Sociālo pakalpojumu pārvaldes apkopotie dati

Sociālo pakalpojumu pārvaldes pilotprojekts

2008. gadā Sociālo pakalpojumu pārvalde ir uzsākusi pilotprojektu ar nolūku iegūt informāciju par vardarbības upuru rehabilitāciju dažādās iestādēs un pie psihologiem. Šī pētījuma tapšanas brīdī pilotprojekta dati pilnībā nav apkopoti (tie būs pieejami 2008. gada jūnijā), tomēr ir iespējams skatīt provizoriskos rezultātus. Turpinājumā aplūkoti dati no septiņām rehabilitācijas iestādēm.

Kopumā septiņās rehabilitācijas institūcijās 2007. gadā palīdzība par valsts līdzekļiem tika sniegta 409 gadījumos, savukārt par pašvaldību līdzekļiem — 218 gadījumos. Vērtējot dažādu vardarbības veidu izplatību, jāsecina, ka visbiežāk palīdzība sniegta bērniem, kas atstāti novārtā (56% jeb 342 gadījumu, kuriem norādīts vardarbības veids), salīdzinoši retāk – bērniem, kuri cietuši no kombinētas

vardarbības (28%). Ar emocionālo vardarbību saistīts katrs desmitais gadījums (11%), savukārt rehabilitācija pēc fiziskās vai seksuālās vardarbības tika sniegta attiecīgi 3% un 1% gadījumu.

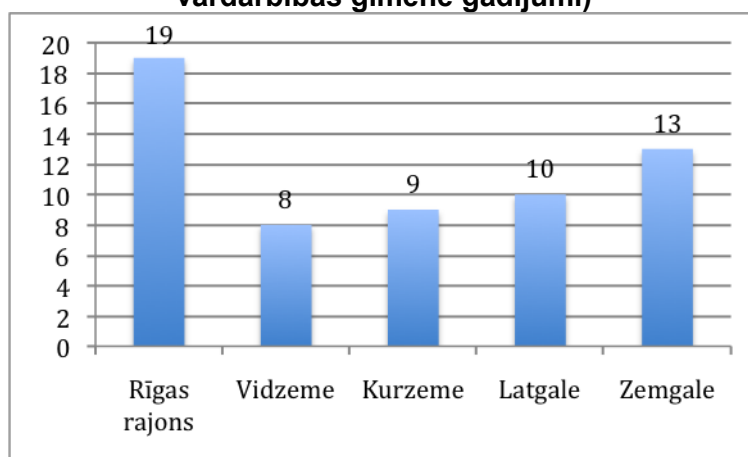
Īpaši svarīgi ir zināt ne tikai to, kāda veida vardarbībai bērni tikuši pakļauti, bet arī kur viņiem nācies ar to saskarties. Uz pārskata tapšanas brīdi SPP rīcībā bija šāda veida informācija par 431 gadījumu. Zīmīgi, ka 91% gadījumu ar vardarbīgu rīcību bērni saskārušies ģimenē, un tikai 9% — ārpus tās. Ģimenēs vardarbības veicēji visbiežāk bijuši radnieki (49%), retāk — mātes (27% gadījumu) un tēvi (19%), savukārt ārpus ģimenes vardarbīga rīcība sekojusi no paziņu (51%) un skolotāju vai aprūpētāju (36%) puses.

Vēlreiz jāatzīmē, ka šī informācija ir provizoriska un neaptver visas Latvijas iestādes, kuras sniedz rehabilitācijas pakalpojumus iedzīvotājiem.

Uzticības tālrunis

Par emocionālās vardarbības izplatību ģimenē iespējams spriest arī pēc uzticības tālruņa darbības laikā apkopotās statistikas datiem. Bērnu uzticības tālrunis darbojas kopš 2006. gada 1. februāra. 2007. gada laikā dienesta darbinieki atbildējuši uz 395515 ienākošajiem zvaniem, no kuriem 22091 gadījumu zvanītājiem bijusi nepieciešama konsultācija un psiholoģiskais atbalsts krīzes situācijā.²⁴ Balstoties uz informāciju, kas tika saņemta no zvanītājiem, sagatavotas 103 vēstules dažādām institūcijām un organizācijām, kuras nodarbojas ar bērnu tiesību aizstāvību. No šiem gadījumiem 59 (vairums gadījumu) bijušas sūdzības par vardarbību ģimenē.

9. attēls. Bērnu uzticības tālruņa darbības nodrošināšanas departamenta sadarbība ar bāriņtiesām un citām institūcijām 2007.gadā (zvanītāju minētie vardarbības ģimenē gadījumi)

Neraugoties uz to, ka pieejamie dati par dažāda veida vardarbīgas rīcības reģistrētiem gadījumiem ir acīmredzami nepilnīgi, tie ļauj spriest par šīs parādības problemātiku sabiedrībā kopumā.

²⁴ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Uzticības tālruņa darbības nodrošināšanas departamenta atskaite par 2007. gadu

4. Vardarbības diskursi Latvijā

Latvijā par vardarbību runā vismaz trīs kontekstos: sabiedrības veselības kontekstā, dzimumu līdztiesības un bērnu tiesību aizsardzības kontekstā. Faktiski tie ir trīs atšķirīgi diskursi un dažādi rīcībpolitikas virzieni, kas apskata ar vardarbību ģimenē saistītus jautājumus. Latvijā izplatītāks ir dzimumu līdztiesības diskurss par vardarbību pret sievieti, bet pēdējā laikā, īpaši ar pētījumu „Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā” aktualizēts sabiedrības veselības diskurss. Vienmēr aktuāls ir bijis diskurss par bērnu tiesību aizsardzību.

4.1. *Alkohola lietošanas sociālais kaitējums*

Alkohola lietošana nodara kaitējumu ne tikai pašam alkohola lietotājam, bet arī apkārtējiem cilvēkiem jeb trešajām personām. Kaitējums, ko nodara dzeršana trešajai personai, sniedzas no sociāliem traucēkļiem kā naktsmiera traucēšanas, līdz pat nopietnākām sekām, tādām kā kaitējums laulāto attiecībām, vardarbība pret bērniem, kriminālnoziegumi, slepkavības. Parasti, palielinoties izdzertajam alkohola daudzumam, palielinās noziegumu un traumu smaguma pakāpe. Katrs atsevišķais faktors – izdzertā alkohola daudzums, dzeršanas biežums un epizodiskas smagas dzeršanas biežums un izdzertā alkohola daudzums – pats par sevi ietekmē vardarbības risku.

Raksturojot alkohola ietekmi uz citiem cilvēkiem, lieto apzīmējumu – sociālais kaitējums. Alkohola lietošanas sociālā kaitējuma apjomi Eiropā tiek raksturoti ar dažādu datu palīdzību: septiņi miljoni pieaugušo cilvēku ziņo, ka pagājušā gada laikā, būdami alkohola reibumā, viņi ir iesaistījušies kautiņos, un, pamatojoties uz dažiem pētījumiem par valsts izdevumiem, ar alkoholu saistītie noziegumi 2003. gadā Eiropas Savienībā (ES) izmaksājuši ap 33 miljardus EUR. Šajās izmaksās iekļauj policijas, tiesu un cietumu uzturēšanas izdevumus (15 miljardi EUR), izdevumus noziedzības novēršanai un apdrošināšanas administrēšanai (12 miljardi EUR) un īpašumam nodarītā kaitējuma atlīdzināšanai (6 miljardi EUR). Īpašumam nodarītais kaitējums, braucot dzērumā, arī ir novērtēts 10 miljardu EUR apmērā, un nemateriālie zaudējumi, kas radušies noziegumu fizisko un psiholoģisko seku rezultātā, 9-37 miljardu EUR apmērā.

Vērtē, ka vidēji gadā 23 miljoni Eiropas iedzīvotāju ir atkarīgi no alkohola, un tā rezultātā sāpes un ciešanas ģimenes locekļiem rada nemateriālos zaudējumus aptuveni 68 miljardu EUR apmērā. Darba vietā nodarīto kaitējumu aplēst ir grūtāk, kaut arī gandrīz 5% vīriešu, kas lieto alkoholu, un 2% šādu sieviešu ES15 ir minējuši alkohola negatīvo ietekmi uz darbu un mācībām. Pamatojoties uz pētījumu par valsts izdevumiem, darba ražīguma zudumi alkohola izraisītu darba kavējumu un bezdarba rezultātā tiek attiecīgi lēsti no 9 līdz 19 miljardiem EUR un no 6 līdz 23 miljardiem EUR.

Ir maz informācijas par jauniem cilvēkiem nodarīto sociālo kaitējumu, kaut arī 6% skolēnu vecumā no 15 līdz 16 gadiem ES ir minējuši iekļūšanu kautiņos un 4% - dzimumdzīvi bez izsargāšanās paša/pašas dzeršanas rezultātā. Īpaši bīstams ir alkohola lietošanas rezultātā bērniem nodarītais kaitējums: 16% bērnu cieš no vardarbības un nolaidības un no 5 līdz 9 miljoniem bērnu, kurus nelabvēlīgi ietekmē alkohols.

Alkohols ietekmē arī pieaugušos, tostarp var minēt aptuveni 10 000 apkārtējo cilvēku nāves gadījumu, ko rada braukšana dzērumā, kā arī ievērojamu skaitu ar alkoholu saistītu noziegumu, kuru sekas skar apkārtējos. Apkārtējie cilvēki vai iestādes arī sedz daļu no ekonomikai nodarītajiem zaudējumiem, tostarp, lielu daļu no izmaksām - 33 miljardi EUR saistībā ar noziegumiem, 17 miljardus EUR veselības aprūpes sistēmām un no 9 līdz 19 miljardiem EUR saistībā ar darba kavējumiem.²⁵

Vardarbība ģimenē ir viens no sociālā kaitējuma veidiem, kam Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (EESK) aicinājusi pievērst uzmanību atzinumā par Komisijas paziņojumu "ES stratēģija dalībvalstu atbalstam alkohola radītā kaitējuma mazināšanai". Vardarbība ģimenē ir nopietna problēma daudzās valstīs. EESK aicina pievērst īpašu uzmanību minētajai problēmai, jo pastāv cieša saikne starp vardarbību ģimenē un alkohola pārmērīgu lietošanu. Kaut arī vardarbība ģimenē var notikt arī bez alkohola lietošanas, alkohola pārmērīga lietošana dažus cilvēkus zināmos apstākļos rosina uz vardarbību. Alkohola pārmērīgas lietošanas dēļ vardarbība var notikt biežāk un tā var būt smagāka. Ārstējot no alkohola atkarīgos, gūta atziņa, ka, samazinoties atkarībai, samazinās arī vardarbība starp intīmo attiecību partneriem. Alkohola pārmērīga patēriņa ierobežošana nāk par labu ne tikai vardarbības upuriem un vaininiekiem, bet arī šādās ģimenēs dzīvojošiem bērniem.²⁶

2001.gada 6.martā Ministru kabinets apstiprināja Sabiedrības veselības stratēģiju 2002. – 2010.gadam; tajā izvirzīti mērķi līdz 2010. gadam samazināt vardarbības un nelaimes gadījumu izraisīto veselības traucējumu biežumu un samazināt alkohola, narkotisko un psihotropo vielu un tabakas radīto kaitējumu.

4.2. Vardarbība pret sievieti

Vardarbības ģimenē novēršana ir nozīmīga arī Latvijas starptautisko saistību dēļ. Kopš 1992. gada Latvijas Republika ir pievienojusies Konvencijai par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu (CEDAW) un citiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, kas vērsti uz vardarbības novēršanu, – Starptautiskajam paktam par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (CESCR), Starptautiskajam paktam par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (CCPR), Konvencijai pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem (CAT), Bērna tiesību konvencijai (CRC).²⁷

Saskaņā ar ANO Deklarāciju par vardarbības pret sievietēm izskaušanu, vardarbība pret sievieti ir jebkurš pret šo dzimumu vērsts vardarbības akts, kura nodoms vai sekas ir fiziska, seksuāla vai psiholoģiska rakstura kaitējums vai ciešanas, ietverot šādu aktu izdarīšanas draudus un brīvības atņemšanu, vienalga, vai tas notiek publiskajā vai privātajā dzīvē. Tā aptver trīs plašas vardarbības kategorijas: vardarbību ģimenē, vardarbību sabiedrībā un vardarbību no valsts puses. Vardarbība ģimenē ir vardarbība, kas notiek privātajā sfērā, parasti starp indivīdiem, kuri ir saistīti ar intimitāti, asinsradniecību vai likumu. Neraugoties uz termina neitralitāti, vardarbība ģimenē gandrīz vienmēr ir dzimtes specifisks

²⁵ Alkohols Eiropā. EK informatīvs ziņojums. Tulkojums latviešu valodā: Narkoloģijas valsts aģentūra, 2006. - http://ec.europa.eu/health-eu/news_alcoholineurope_en.htm

²⁶ EESK atzinums par tematu „Eiropas stratēģija alkohola radītā kaitējuma mazināšanai”(SOC/257) 30.05.2007.
<http://eescopinions.eesc.europa.eu/eescopiniondocument.aspx?language=lv&docnr=807&year=2007#02000006>

²⁷ Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007.

noziedzīgs nodarījums, ko izdara vīrieši pret sievietēm. Lai arī pastāv sieviešu vardarbība pret saviem partneriem, pētījumi rāda, ka tā nav tik izplatīta un reti beidzas ar nopietniem miesas bojājumiem. Eiropas Padome rekomendācijā Nr. Rec(2002)5 "Sieviešu aizsardzība no vardarbības" runā par vardarbību ģimenes vai mājas ietvaros starp pāri, regulāriem vai neregulāriem partneriem, norādot, ka šis uzskaitījums nav pilnīgs. Eiropas Savienības Ekonomikas un sociālo lietu komiteja 2006. gadā publicētā viedoklī norāda, ka par vardarbību ģimenē uzskatāma arī vardarbība pēc attiecību pārtraukšanas, ja tā ir tieši saistīta ar bijušajām attiecībām.²⁸

1979.gada 18.decembra ANO Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu Latvijai ir saistoša kopš 1992.gada 14.maija. Tajā ir noteikts, ka partnera vardarbība pret sievieti ģimenē ir viena no sieviešu diskriminācijas formām. Taču diemžēl Latvijā sievietes un bērnu vērtības apzināšanās un viņu aizsargāšana ir attīstības stadijā. Saskaņoties ar vardarbību ģimenē, viņi bieži vien ir vāji aizsargāti.

2005. gadā ANO Attīstības programma (UNDP), ANO Bērnu fonda Latvijas Nacionālā komiteja (UNICEF LNK), Pasaules Veselības organizācija (PVO) un ANO ledzīvotāju fonds (UNFPA) sāka informatīvo kampaņu pret vardarbību Latvijā. Organizatori plānoja aktīvi sadarboties ar likumdevēju, lai uzlabotu no vardarbības cietušo sieviešu tiesisko aizsardzību. Kampaņas ietvaros tika veikts pētījums²⁹, kurā izvērtēti Latvijas normatīvie akti attiecībā uz vardarbību ģimenē pret sievieti un sniegti priekšlikumi par sieviešu tiesisko stāvokli gadījumos, kad tās cietušas no vardarbības.³⁰ Turpmāk apskatīti trīs būtiskākie problēmjautājumi Latvijas likumdošanā, kas aprūstina vardarbības upuru tiesisko aizsardzību.

Pirmkārt, Kriminālprocesa likumā nav tikusi iekļauta likuma norma, kas vardarbības fakta konstatācijas gadījumā varmākām automātiski ierobežotu/ liegtu saskarsmes iespējas ar upuri. Šī norma ļautu policijas darbiniekiem, prokuroriem un tiesnešiem izolēt varmāku no cietušā.

Otrkārt, Latvijas likumdošana vispār atsevišķi nav definējusi kriminālatbildību par vardarbību ģimenē. Visbiežāk vardarbības aktu ģimenē kriminālprocesuālās virzības forma ir "viegli miesas bojājumi".

Treškārt, likumdevējs nav izstrādājis mehānismu, kā nepieļaut/pārtraukt noziedzīgas darbības gadījumos, ja vīrietis kopdzīvē ar varu vai viltu piesavinās sievietes, bērnu mantas vai kopmantu, vai izliek viņus no dzīves vietas.³¹

Vardarbība pret sievieti ir viena no sešiem darbības virzieniem dzimumu līdztiesības nodrošināšanai jaunajā Dzimumu līdztiesības programmā 2007—2010³², taču programma joprojām paredz analizēt situāciju un radīt konceptuālus risinājumus, nevis nosaka konkrētus vardarbības novēršanas pasākumus.

2007. gadā Saeimas Cilvēktiesību un sociālo lietu komisija, iepazīstoties ar vardarbības ģimenē novēršanā iesaistīto institūciju ziņojumiem, uzdeva Ministru

²⁸ Linda Svilāne, Lauma Bite. Vardarbība pret sievieti ģimenē. - <http://www.pretvardarbibu.lv/publikacijas.php?alapa=raksti>

²⁹ Pētījums ANO kampaņai pret vardarbību. ANO Latvijā, 2005

³⁰ Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007

³¹ Ingūna Baša. Likums mani (ne)sargā. - <http://www.politika.lv/index.php?id=13067>

³² Programmas dzimumu līdztiesības īstenošanai 2007.-2010.gadam, Labklājības ministrija, 2007. www.mk.gov.lv/doc/2005/LMprog_220607_info.doc

kabinetam izstrādāt kompleksu problēmu risinājumu. Ministru kabinets šo uzdevumu uzticēja Bērnu un ģimenes lietu ministrijai. Savā pirmajā ziņojumā ministrija³³ uzsvēra galvenās problēmas saistībā ar vardarbību ģimenē, proti, juridiskās definīcijas un datu trūkumu. Ziņojumā ir ieteikti tradicionālie politikas veidošanas soļi – problēmas definēšana, datu vākšana, tiesiskā regulējuma izvērtēšana, sabiedrības informēšana un speciālistu izglītošana, kā arī rehabilitācijas pakalpojumu organizēšana. Ministru kabinets ziņojumu akceptēja, un Bērnu un ģimenes lietu ministrija sadarbībā ar Veselības, Labklājības, Tieslietu, Iekšlietu ministriju, Ģenerālprokuratūru un Tiesībsargu sagatavojis programmu vardarbības novēršanai ģimenē³⁴.

4.3. Vardarbība pret bērniem

1991. gada 4. septembrī Latvijas Republika pievienojās ANO Konvencijai par bērna tiesībām, kas stājās spēkā Latvijas teritorijā 1992. gada 14. aprīlī. Atbilstoši šai konvencijai katram bērnam ir tiesības uz pilnīgu aizsardzību no dažāda veida seksuālās vardarbības. Dalībvalstīm ir pienākums aizsargāt bērnu no visām seksuālās ekspluatācijas un seksuālās vardarbības formām un veicināt bērnu – upuru fizisko un psiholoģisko rehabilitāciju un sociālo reintegrāciju.

1998. gada 19. jūnijā tika pieņemts Bērnu tiesību aizsardzības likums. Tas balstīts uz ANO Konvencijas principiem, un likuma mērķis ir definēt gan bērna tiesības un brīvības, bērna pienākumus pret viņa/viņas ģimeni, gan valsts, pašvaldību, arī vecāku, aizbildņu un citu personu tiesības un pienākumus pret bērnu.

Atsaucoties uz ANO Konvenciju par bērna tiesībām un Bērnu tiesību aizsardzības likumu, 1999. gada 21. decembrī Ministru kabinetā tika pieņemta valsts programma “Seksuālās vardarbības pret bērniem novēršanai 2000.-2004. gadam”. Programmas vispārīgais mērķis bija veidot integrētu politiku bērnu aizsardzībai pret seksuālo vardarbību, aptverot sekojošus virzienus:

- likumdošana;
- izglītība un prevencija;
- rehabilitācija un integrācija.

Likumdošanas virziens programmā “Seksuālās vardarbības pret bērniem novēršanai 2000.-2004. gadam” tika pamatots ar mērķi sakārtot likumdošanu bērnu tiesību aizsardzībā pret seksuālo vardarbību, kas nodrošina upura maksimālu aizsardzību un veicina seksuālās vardarbības samazināšanu. Izglītības un prevencijas virziena mērķis programmā – veicināt sabiedrības, it īpaši bērnu informētību par savu ķermeni, seksualitāti, kā arī tiesībām sevi aizsargāt. Rehabilitācija un reintegrācija paredzēja izveidot vienotu sistēmu darbam ar vardarbībā cietušajiem bērniem un viņu ģimenēm, nodrošinot psiholoģisko, medicīnisko, sociālo aizsardzību un palīdzību.

Laika periodā no 2000. līdz 2004. gada sākumam programma “Seksuālās vardarbības pret bērniem novēršanai” bija vienīgais politikas plānošanas dokuments, kas tieši saistīts ar seksuālās vardarbības pret bērniem parādības apzināšanu un izplatības mazināšanu. Taču, reorganizējot Valsts bērnu tiesību aizsardzības centru, kura funkcija bija uzraudzīt bērnu tiesību īstenošanu Latvijā, un izveidojot Īpašo

³³ Informatīvais ziņojums par problēmām saistībā ar vardarbību ģimenē un to iespējamiem risinājumiem. Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 2007. gada 5. jūnijs, 1. lpp.
www.mk.gov.lv/doc/2005/BMzino_010607.doc

³⁴ Latvijas Republikas Ministru Kabineta Sēdes Protokols Protocol of the meeting of Cabinet of Ministers, Republic of Latvia, June 5, 2007. ppd.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=5448

uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariātu, programmas vardarbības novēršanai ieviešanas rezultāti palika neizvērtēti, un 2004. gada pavasarī sākās darbs pie citu, jaunu politikas plānošanas dokumentu kopuma izstrādes, kuros vardarbība pret bērniem, tai skaitā seksuālā vardarbība, ir tikai viens no vairākiem darbības virzieniem.

Jauno politikas plānošanas dokumentu kopuma izstrādi pamato 2002. gada 8.-10.maijā ANO Ģenerālās Asamblejas 27. speciālās sesijas par bērniem noslēgumā pieņemtais dokuments "Bērniem piemērota pasaule". Šajā dokumentā apzinātas četras jomas – veselīga dzīvesveida veicināšana, cīņa ar HIV/ AIDS, kvalitatīvas izglītības nodrošināšana, aizsardzība pret diskrimināciju un vardarbību, kurās nepieciešams uzlabot bērnu situāciju. Dokuments paredz, ka katrai dalībvalstij līdz 2003. gada beigām nepieciešams izstrādāt nacionāla mēroga politikas plānošanas dokumentu bērnu tiesību jomā un līdz 2015. gadam īstenot tajā definētos mērķus.

Atbilstoši Latvijas situācijai ANO dokumentā definētie vispārējie principi un mērķi tika izvērtēti pamatnostādņēs "Bērniem piemērota Latvija", kuras tika apstiprinātas ar 2004.gada 31.marta Ministru kabineta rīkojumu Nr.185. Šis ir pirmais ilgtermiņa dokuments, kas iezīmē vienotu valsts politiku bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Lai pamatnostādņēs noteiktos vispārējos mērķus konkretizētu īsākam termiņam, Bērnu un ģimenes lietu ministrija izstrādāja programmu „Bērniem piemērota Latvija 2004.-2007.gadam”, kas 2004.gada 22.septembrī tika apstiprināta Ministru kabinetā.

Programmas apakšmērķu sasniegšanai paredzētie pasākumi strukturēti piecās programmas sadaļās, no kurām viena attiecas uz bērnu aizsardzību pret ekspluatāciju, vardarbību un diskrimināciju. Šīs programmas sadaļas ietvaros bija paredzēti īstenot preventīvos un rehabilitācijas pasākumus vardarbībai pakļautajiem bērniem. Liela daļa no aizsardzības un atbalsta pasākumiem, kas uzskaitīti programmā, vardarbībā cietušajiem bērniem iekļauti citos politikas plānošanas dokumentos, piemēram, valsts programmā "Bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai", kurā viens no pasākumu kopumiem ir arī vardarbības pret bērniem novēršana. Rīcības plānā koncepcijas "Valsts ģimenes politika" īstenošanai 2004.-2013.gadam ir ietverti pasākumi atbalstam ģimenei krīzes situācijā un vardarbības mazināšanai ģimenēs.

Minētie politikas dokumenti aptver sekojošas vardarbības pret bērniem ģimenē un sabiedrībā parādības novēršanas sfēras:

- sabiedrības informēšana un izglītošana par visu vardarbības veidu negatīvajām sekām;
- rehabilitācijas pakalpojumu kvalitātes un apjoma uzlabošana bērniem, kuri cietuši no vardarbības;
- kontroles, lai ierobežotu un novērstu pret bērniem vērstas vardarbības ģimenēs, skolās un citās iestādēs, ieviešana;
- citi ar upura ģimenes un vardarbības veicēju rehabilitāciju saistīti pasākumi.

Pasākumi sabiedrības informēšanai un izglītošanai par visu vardarbības veidu negatīvajām sekām plānoti programmas „Bērniem piemērota Latvija 2004.-2007.gadam” un rīcības plāna koncepcijas "Valsts ģimenes politika" īstenošanai

2004.-2013.gadam ietvaros. Lai arī noteikts, ka tie informēs un izglītos visu sabiedrību, faktiski plānotie pasākumi aptver šauru speciālistu loku – tos, kas strādā sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sfērā, izglītības, medicīnas un tiesībsargājošās iestādēs, paredzot kopš 2006. gada informējošus pasākumus par vardarbības pret bērniem atpazīšanu, iejaukšanās iespējām un negatīvajām sekām, kopš 2008. gada apmācību saskarsmes veidošanā ar vardarbība cietušiem bērniem, izglītošanu starptautisko un Latvijas normatīvo aktu jomā un sadarbības pilnveidošanu starp izziņas iestādēm, psihologiem un pedagogiem parādības seku novēršanā. Pasākumi, kas attiecas uz sabiedrību kopumā, ir filmu ar vardarbības ainām pārraidīšanas aizlieguma ievērošanas kontrole televīzijā un kopš 2005. gada TV klipu un raidījumu pārraide, kas nodrošina sabiedrības izpratni par vardarbību.

5. Vardarbības izplatība iedzīvotāju vidū

No fiziskās agresijas, ko nodarījis kāds no tuviniekiem, pēdējo divu gadu laikā cietuši 8% iedzīvotāju. Pētījums atklāj, ka, pretēji vispārpieņemtajiem stereotipiem attiecībā uz vardarbību, par agresijas upuri vienlīdz lielas iespējas ir kļūt kā sievietei, tā arī vīrietim, jo no visiem fiziskās vardarbības upuriem 49% ir vīriešu un 51% sievieti.

Tajā pat laikā pētījums neapstiprina pieņēmumu, ka fiziska agresija biežāk raksturīga cittautiešu ģimenēs, jo, kā uzrāda dati, par vardarbības upuri vienlīdz bieži kļuvuši kā latvieši, tā arī krievi vai citu tautību iedzīvotāji.

Lielāks risks kļūt par vardarbības upuri ir gados jaunākiem cilvēkiem, bet, pieaugot vecumam, iespēja kļūt par vardarbīgas rīcības upuri samazinās ($p < 0,001$). Saskaņā ar pētījuma datiem no vardarbības cietuši 13% iedzīvotāju vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem, savukārt vecuma grupā no 45 līdz 54 gadiem gandrīz uz pusi mazāk – 7% iedzīvotāju.

2. tabula. Vardarbības izplatība dažādās vecuma grupās (%)

	Nav cietis no vardarbīgas rīcības	Cietis no vardarbīgas rīcības
15-24 gadi	87	13
25-34 gadi	94	6
35-44 gadi	92	8
45-54 gadi	93	7
55-64 gadi	95	5
Kopā	92	8

Neskatoties uz to, ka vardarbības izplatību tieši ietekmē iedzīvotāju vecums, patstāvīga nozīme ir arī izglītības līmeņa rādītājam – par vardarbības upuri lielāka iespējamība kļūt personām ar zemāku izglītības līmeni. Ja to iedzīvotāju vidū, kuriem ir pamatzglītība vai zemāks izglītības līmenis, no vardarbības ģimenē cietuši 13%, bet iedzīvotāju grupā ar nepabeigtu vidējo izglītību vai arodizglītību 15%, tad iedzīvotāju kopā ar vidējo profesionālo izglītību vai ar augstāko izglītību vardarbības upuru īpatsvars ir 6% robežās.

No fiziskas agresijas biežāk cietuši Rīgā dzīvojošie (11%). Salīdzinājumam: fiziskās vardarbības izplatība citās pilsētās ir 7%, bet lielpilsētās un lauku rajonos – 6%. Jāatzīmē gan, ka apdzīvotās vietas tipam nav tieša ietekme uz vardarbības ģimenē izplatības rādītāju. Tāpat maldīgi būtu uzskatīt, ka vardarbības izplatību vai tās izpausmes tieši ietekmē dzīvesvietas reģions, jo nekādas būtiskas kultūrvēsturiskas vai sociālpsiholoģiskas atšķirības, kas varētu ietekmēt vardarbīgas rīcības praksi, starp iedzīvotājiem dažādos Latvijas reģionos nav novērojamas. Šajā kontekstā tieša nozīme ir teritorijas attīstības indeksa rādītājam³⁵, kas tiek aprēķināts, ņemot vērā bezdarba īpatsvaru apdzīvotā vietā, tās ekonomiskos rādītājus, iedzīvotāju labklājības līmeni un citas pazīmes. Pētījums uzrāda, ka vardarbīga rīcība

³⁵ Teritoriju attīstības indeksu aprēķina un publisko Valsts reģionālās attīstības aģentūra. Skat. www.vraa.gov.lv

ģimenēs biežāk raksturīga apdzīvotās vietās ar augstu teritorijas attīstības indeksu, proti, ekonomiski attīstītās pašvaldībās, taču retāk tā izplatīta trūcīgās pašvaldībās. Šis novērojums skaidrojams ar to, ka ekonomiski attīstītās pašvaldībās izteiktākas ir iedzīvotāju sociālā statusa atšķirības, kas savukārt rada deprivāciju un psiholoģisko spriedzi marginālās iedzīvotāju grupās un to ģimenēs. Tādējādi netiešu apstiprinājumu gūst apgalvojums, ka vardarbības ģimenē viens no būtiskākajiem cēloņiem ir psiholoģiskā spriedze, ko rada indivīda vai ģimenes atšķirīgais sociālais statuss attiecībā pret iedzīvotāju vairākumu.

Vardarbība bieži var būt par pamatu ģimenes iziršanai. Biežāk vardarbību pārcietuši tie, kuri ir precējušies, bet dzīvo šķirti, kā arī tie, kuri ir nekad nav bijuši precējušies.

Tāpat lielāka iespējamība, ka vardarbība notiks ģimenēs, kurās kopā dzīvo liels skaits pieaugušo (vairāk kā divas personas).

Ļoti būtiska nozīme ir personas ekonomiskajam statusam. Par agresijas upuriem lielāka iespējamība kļūt nenodarbinātām personām – bezdarbniekiem un personām, kas nestrādā un darbu nemeklē ($\phi=0,120$, $p<0,001$). Saskaņā ar aptaujas datiem no fiziskas vardarbības pēdējo divu gadu laikā cietuši 17% bezdarbnieku un 16% to iedzīvotāju, kas nestrādā un darbu nemeklē. Tajā pat laikā par vardarbības upuri retāk kļūst tādas nenodarbināto grupas kā mājsaimnieces, pensionāri un personas, kas ir pastāvīgi darba nespējīgas (invalidi). Jāatzīmē, ka nodarbināto iedzīvotāju vidū no vardarbīgas rīcības pēdējo divu gadu laikā cietuši 7%.

3. tabula. Vardarbības saistība ar iedzīvotāju nodarbinātības statusu (%)

	Nav cietis no vardarbīgas rīcības	Cietis no vardarbīgas rīcības
Algots darbinieks, uzņēmējs	93	7
Bezdarbnieks	83	17
Nestrādā un darbu nemeklē	84	16
Mācās	86	14
Pensionārs	98	2
Mājsaimniece	94	6
Pastāvīgi darba nespējīgs	92	8
Cita nenodarbināto grupa	85	15
Kopā	92	8

Taču, neskatoties uz to, ka iespēja kļūt par vardarbības upuri lielāka ir nenodarbināto iedzīvotāju grupām, aptaujas rezultātu analīze uzrāda, ka nepastāv nozīme tam, kuram no ģimenes locekļiem ir lielāki ienākumi. Par vardarbības upuri var kļūt tikpat persona, kurai ir zemāki ienākumi nekā galvenajam pelnītājam ģimenē, kā arī cilvēks, kurš ir galvenais ģimenes pelnītājs.

Pētījums apstiprina pieņēmumu, ka vardarbība ir saistīta ar alkohola lietošanu, jo lielāka iespējamība kļūt par vardarbības upuri ir tiem, kuri pēdējā gada laikā vismaz vienu reizi ir pārmērīgi lietojuši alkoholu (vienā iedzeršanas reizē izdzēruši piecas vai vairāk devas). Ja to iedzīvotāju vidū, kuri alkoholu lietojuši ar mēru vai vispār to nav dzēruši, vardarbības izplatība ir 7% robežās, tad to iedzīvotāju grupā, kuri pēdējā gada laikā vismaz reizi izdzēruši vairāk kā piecas devas vienā

iedzeršanas reizē, par fiziskas agresijas upuriem kļuvuši 13% ($\Phi=0,091$, $p<0,001$). Taču jāatzīmē, ka pētījums neuzrāda tik ciešu vardarbības saistību ar partnera alkohola lietošanas paradumiem. Lai arī par vardarbības upuriem kļuvuši 11% to respondentu, kuru pastāvīgais partneris pēdējā gada laikā vismaz reizi pārmērīgi lietojis alkoholu, bet citās iedzīvotāju vidū vardarbības īpatsvars ir 8%, tomēr cieša saistība starp minētajām pazīmēm nepastāv.

To, ka alkohola lietošana mudina uz vardarbīgu rīcību, apliecina arī tas, ka pēdējo reizi, kad ģimenē notikusi vardarbīga agresija, 61% gadījumu ticis lietots alkohols. Visbiežāk (26% gadījumu) alkoholu bija lietojuši abi – gan vardarbības veicējas, gan arī upuris, bet 21% gadījumu – tikai vardarbības veicējs. Jāatzīst, ka alkohola lietošana ne tikai veicina agresiju, bet arī nereti pamudina kļūt par upuri agresīvai rīcībai, jo 14% gadījumu alkoholu bija lietojis tikai agresijas upuris.

Vairāk kā pusē (55%) gadījumu vardarbības veicējs bijis upura dzīvesbiedrs vai partneris, taču pārējos gadījumos agresīvu rīcību paudis draugs/ draudzene, māsa/ brālis vai bijušais laulātais/ bijušais partneris. Jāatzīst, ka vardarbīga rīcība bijusi arī no vecāku puses pret bērniem un no bērnu puses pret vecākiem.

Pētījums atklāj ļoti ciešu saistību starp fiziskas agresiju un kļūšanu par vardarbības upuri, proti, tiem iedzīvotājiem, kuri paši ir izturējušies agresīvi, palielinās iespēja kļūt arī par vardarbības upuri. No visiem respondentiem, kuri paši bijuši agresīvi pēdējo divu gadu laikā, par vardarbības upuri kļuvusi vairāk kā puse (52%). ($\phi=0,439$, $p<0,001$)

Biežākās fiziskās vardarbības izpausmes, no kā nācies ciest, ir otras personas pagrūšana/ grūšana, sagrašanās, ieplaukšana, kā arī iesišana. Retāk vardarbība izpaudusies kā sišana/ piekaušana, draudēšana un mešana ar kādu priekšmetu vai bakstīšana.

Tās personas, kas pēdējo divu gadu laikā cietušas no fiziskas vardarbības, pārsvarā agresijas gadījumu novērtējušas kā nelielu agresiju. Vardarbību kā nelielu agresiju biežāk vērtējuši vīrieši, taču sievietes biežāk saskārušās ar tādām vardarbības izpausmēm, kas ir gandrīz dzīvībai bīstamas.

Neskatoties uz to, cik agresīva bijusi rīcība, vairums vardarbības upuru pēc notikušā bijuši ļoti sarūgtināti. Sarūgtinājumu pēc pārdzīvotā nozīmīgi biežāk izjutušas sievietes. Tikpat bieži kā sarūgtinājums, vardarbības upurus pavadījusi arī dusmu sajūta. Taču jāatzīst, ka krietni retāk fizisko agresiju pavadījušas bailes, jo gandrīz katrs trešais, kurš pārcietis agresīvu rīcību, nemaz nav izjutis bailes pēc notikušā.

6. Vardarbības gadījumu identificēšana un izplatības ierobežošana

Lai raksturotu problēmu: alkohola lietošanas saistību ar traumatismu un vardarbību, tika noskaidroti problēmas risināšanā iesaistīto speciālistu viedokļi, veicot 15 ekspertu intervijas ar policijas darbiniekiem, sociālajiem darbiniekiem un krīzes centru vadītājiem, kuri savā ikdienas darbā saskaras ar cilvēkiem, kuri cietuši no vardarbības, kā eksperti intervēti arī Probācijas dienesta, Bāriņtiesas speciālisti, medicīnas darbinieki no traumatoloģijas slimnīcu neatliekamās medicīniskās palīdzības uzņemšanas nodaļām. Interviju apkopošanā izmantota pētījumā „Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007” lietotā pieeja, izdalot vardarbības novēršanas rīcībpolitikas trīs soļus: atpazīšana, rehabilitācija un profilakse vai prevencija. Galvenokārt uzmanība pievērsta vardarbības ģimenē un alkohola lietošanas saistības aspektiem.

6.1. Vardarbības un alkohola lietošanas izplatība

6.1.1. Sociālo darbinieku pieredze

Pašvaldības sociālā dienesta sociālo pakalpojumu nodaļas ģimenēm un bērniem ir tās, kas vistiešāk saskaras ar vardarbības un alkohola lietošanas problēmām ģimenē. Tāpēc viņu pieredze un vērtējumi var dot priekšstatu par šīs parādības izplatību.

Piemēram, pēc 2006. gada atskaitēm atkarības problēmas ir bijušas 174 vienas Rīgas priekšpilsētas Sociālā Dienesta klientiem. No tiem tieši alkohola lietošana 125 klientiem. Vecāku atkarība var izraisīt vardarbību ģimenē, piemēram, pametot bērnus novārtā. Lietojot alkoholu, cilvēks nav spējīgs reāli parūpēties par bērniem, pildīt vecāku funkcijas, pamešanu novārtā izraisa alkohola lietošana. Pie tam ļoti iespējams, ka, ja vecākam ir problēmas ar alkoholu, tad viņam ir problēmas arī ar ienākumiem, un viņš nespēj apmierināt bērna pamatvajadzības. Sociāliem darbiniekiem nākas saskarties ar pārmērīgas alkohola lietošanas sekām – bezdarba problēmas, ienākumu problēmas, bērna novārtā pamešana, fiziskā vardarbība, emocionālā vardarbība, pārējo ģimenes locekļu līdzatkarības. Eksperti atzīst, ka visas nosauktās problēmas ir pietiekami izplatītas.

Cita sociālā darbiniece raksturojot parādības izplatību atzīst, ka trešā daļa no klientiem ir saistīti ar alkoholismu, bet ar traumatismu un vardarbību iznāk saskarties retāk. Katra sociālā darbinieka aprūpē ir 40 ģimenes, apmēram piecās no tām ir vardarbība, taču parasti vardarbība tiek slēpta, un ja pats klients to neizstāsta, tad sociālie darbinieki par šo gadījumu var arī neuzzināt.

Citā Rīgas priekšpilsētā pēc 2006.gada atskaites ir 90 vardarbībā cietušo personu. Tie ir cilvēki, kuri ir zināmi. Bērni, kuri cietuši no vardarbības gan ģimenē, gan ārpus ģimenes (atskaitē nav nodalīts atsevišķi) ir 184 gadījumos. Ir bijuši 6 seksuālās vardarbības gadījumi ģimenē, 28 fiziskās vardarbības gadījumiem ģimenē, 78 gadījumi, kad no emocionālās vardarbības ir cietuši bērni ģimenē.

6.1.2. Krīzes centru pieredze

Eksperti uzskata, ka vardarbība ģimenē ir aktuāla problēma, tāpēc arī tā ir viena no centru prioritātēm. Viens no rādītājiem ir oficiālā statistika, kur parādās niecīgs skaits gadījumu saistībā ar traumatismu, otrs ir tas, ka vairāk kā pusei centra klientu ir bijušas vardarbības problēmas. Eksperti atzīst, ka reālo gadījumu skaits ir daudz lielāks, nekā to uzrāda oficiālā statistika.

Vardarbība ģimenē ir specifisks vardarbības veids, kas ir balstīts uz dzimuma atšķirībām. Apmēram 90% upuru vardarbībai ģimenē ir tieši sievietes. Eksperti uzskata, ka vardarbība ģimenē Latvijā ir nopietna problēma, jo tā ir izplatīta un ne tikai sociālā riska ģimenēs, bet gan visā sabiedrībā. Sievietes centrā „Marta” bieži vien nevēlas par šo problēmu stāstīt un to risināt, jo sabiedrībā valda uzskats, ka vardarbība ģimenē ir tabu tēma – tas, kas notiek ģimenē, to ārpusē nedrīkst iznest; un no ārpusē skatoties, tas, kas notiek ģimenē, tā ir ģimenes lieta, un tur nedrīkst iejaukties.

Arī vardarbība ģimenē pret bērniem ir aktuāla problēma Latvijā, par to liecina rindas krīzes centrā „Dardedze”. Gadījumi ir smagi un ielaisti, un šī problēma skar vairākas paaudzes. Arī citu krīzes centru eksperti uzskata, ka vardarbība ģimenē pret bērniem ir aktuāla problēma Latvijā, norādot, ka arī tad, ja, piemēram, vīrs sit sievu bērnam redzot, bērns cieš no vardarbības, ja ne fiziskās, tad emocionālās. Vēl kā specifiska problēma tiek minēta tā, ka sievietes pieņem upura lomu un viņu vardarbība izpaužas pret bērniem, neveltot tiem pienācīgu aprūpi, pametot novārtā. Bieži vien uz šādu situāciju skatās un saka, ka māte ir nolaidīga, bet ļoti iespējams, ka pati māte ir upuris, un viņa cieš no vīra vai partnera vardarbības.

Eksperte no Bāriņtiesas atzīst, ka līdz Bāriņtiesai nonāk tikai ekstrēmie gadījumi, kad alkohola lietošana izraisa sociāli nepieņemamu uzvedību. Alkoholisma radītās sekas ir bērna pamešana novārtā, vecāki vairs neinteresējas par bērna materiālo nodrošinājumu un psiho-emocionālo stāvokli. Tad nāk klāt arī vardarbība, alkoholisms parasti ir saistīts ar emocionālo vardarbību. Šī emocionālā vardarbība var izpausties gan kā darbība, gan arī kā neko nedarīšana.

6.1.3. Policijas viedoklis

Kā norāda intervētie policijas darbinieki, palīdzības sniegšana krīzes situācijā nonākušajām vai no vardarbības cietušajām personām ir viens no katras pašvaldības galvenajiem darbības virzieniem. Gadījumos, kad cietušajiem vardarbības gadījumā radušies vidēji vai smagi miesas bojājumi iesaistīta tiek arī Kriminālpolicija.

Lai gan pētījuma veikšanas laikā policijas darbinieku rīcībā vēl nebija apkopota informācija par 2007.gadu, intervētie Rīgas pašvaldības policijas darbinieki pastāstīja, ka vidēji 1 no 5 izsaukumiem (no ~36 tūkst. / ~6 tūkst.) ir gadījumi, kas saistīti ar sadzīves vardarbību.

Pēc ekspertu stāstītā, ievērojami lielākā daļa, līdz par 90% no vardarbības gadījumiem cietusi bijusi sieviete.

Runājot par tendencēm, policijas darbinieki atzinuši, ka paradoksāli, bet sadzīves strīdi, to izpausmes un sekas ir viens no visnemainīgākajiem fenomeniem. Neskatoties uz pēdējā laika aktuālajām diskusijām par vardarbību un tās ietekmi uz sabiedrību, līdzīgi kā t.s. Padomju laikos, arī šobrīd ļoti daudzās ģimenēs par to tiek klusēts un vēl aizvien tikai salīdzinoši neliels vardarbības gadījumu skaits nonāk likumsargājošo institūciju informācijas lokā.

6.1.4. Vardarbības un alkohola lietošanas saistība

Pēc sociālo darbinieku domām pārmērīga alkohola lietošana bieži vien ir cēlonis vardarbībai, bet ne vienmēr, reizēm vardarbība var būt saistīta ar azartspēļu biznesu vai narkomāniju. Kā alkohols iedarbojās uz cilvēku, ir atkarīgs no indivīda. Ja alkoholu lieto mēreni, tad vardarbība nenotiks, taču ja cilvēkam ir tieksme uz vardarbību, tad alkohola lietošanas rezultātā vardarbība var notikt. Lietojot alkoholu fiziskā vardarbība var būt apdraudošāka dzīvībai un veselībai, jo cilvēkam zūd paškontrolē, viņš kļūst neaprēķināms, agresīvāks.

Sociālo darbinieku pieredze liecina, ka apmēram 80% ģimeņu, kurās ir vardarbība, kā likums tiek arī pārmērīgi lietots alkohols. Bieži alkoholu ir lietojuši gan varmāka, gan cietusī. Ja alkoholu sāk lietot māte, tad bieži vien nodzeras līdz pēdējam. Vīriešus ir salīdzinoši vieglāk izārstēt.

Bāriņtiesām arī nākas sastapties ar sieviešu alkoholismu.

„Ir diezgan daudz arī sievietes, kas ir alkoholiķes. Viņas tādā parastā nozīmē vardarbību pret bērniem nevērš, viņas nesit viņus, bet atstāj novārtā, nav ko ēst, vilkt mugurā. Ja bērns ir jāņem ārā no ģimenes, tad parasti vecāki nevar nodrošināt viņa eksistenci. Bieži ir mātes, kas vienas audzina bērnus, viņām mēdz būt dažādas atkarības – alkohols, narkotikas, azartspēles.”

Arī bērni šādās ģimenēs ir saistīti ar vardarbības risku: parasti bērns iemācās ar šo vardarbību sadzīvot un vēlāk pārmanto šādu uzvedības modeli. Emocionālo vardarbību uzskata par normu. Bieži arī ilgstoša un slēpta seksuālā vardarbība pret bērniem notiek alkohola iespaidā.

„Ja ģimenē tiek lietots alkohols, tad bērni ir iemācījušies arī sadzīvot ar to emocionālo vardarbību pret viņiem, jo viņi uzskata, ka tā ir norma. Viņi neko citu nezina.”(soc.darb.)

Viedoklim par alkohola lietošanas saistību pievienojas arī pētījuma ietvaros intervētie policijas darbinieki. Saskaņā ar šo ekspertu sniegto informāciju, lai gan par vardarbības iemesliem minēti visdažādākie – sākot no nepaklausības varmākam, nepienācīgas mājas darbu veikšanas, kavēšanās darbā u.tml., kas, protams, nekādā gadījumā neattaisno vīrieša vardarbīgo uzvedību, vienlaikus jāņem vērā, ka liela daļa no vardarbības gadījumiem veikti tieši alkohola reibumā.

Arī citi eksperti uzskata, ka vardarbība ģimenēs reizēm ir saistīta ar pārmērīgu alkohola lietošanu, bet ne vienmēr. Pēc viena no intervētajiem Krīzes centru pārstāvju domām, 50% no vardarbības gadījumiem ir saistīti ar pārmērīgu alkohola lietošanu un 50% nav saistīti ar alkoholu, tāpēc alkohols nav viennozīmīgs cēlonis vardarbībai. Cēlonis var būt arī citas problēmas - narkotiku lietošana, stress darbā un kredītsaistības.

Tas ir viens no mītiem, ka cilvēki domā, ka vardarbība notiek ģimenēs, kur lieto alkoholu un kuras ir maznodrošinātas, tas nav noteicošais, jo tie gadījumi, kuri saistīti ar alkohola lietošanu ir tikpat daudz, cik to gadījumu, kur alkohols netiek lietots.

Līdzīgi kā viens no intervētajiem policijas darbiniekiem, tā arī eksperts no krīzes centra, uzvēra, ka pretēji sabiedrības priekšstatiem, vardarbība ģimenē notiek

gan labi situētās ģimenēs, gan arī sociālā riska ģimenēs, gan policistu ģimenēs, gan skolas direktoru ģimenēs.

„Tas, par ienākumu grupām, sociālo stāvokli – tas ir mīts. Publiski mēs vairāk zinām par tiem maznodrošinātajiem. Bet ir daudz tādu ģimeņu, kur policija vispār netiek saukta, kamēr viens otru nenoslepkavo, kaut kas nenotiek vai arī tas turpinās visu mūžu.” (policijas darb.)

Tādējādi nav iespējams viennozīmīgi pateikt, ka alkohola atkarība ģimenē, vai sociālie riska faktori paredz arī vardarbību ģimenē. Alkohola lietošana vardarbības izpausmes varētu ietekmēt tādā ziņā, ka alkohola ietekmē cilvēkam zūd mēra izjūta, paškontrolē un tas var radīt smagāku vardarbību, ja nebūtu alkohola lietošanas, iespējams vardarbība būtu, bet nebūtu tik smaga.

6.2. Vardarbības atklāšana

6.2.1. Griešanās pēc palīdzības policijā

Pašvaldības policijas darbinieki kā „tuvākie” likumsargājošo institūciju pārstāvji bieži vien ir pirmie fiziskās vardarbības atklāšanas ķēdē aiz vardarbībā tieši iesaistītajiem, viņu kaimiņiem un tuviniekiem.

Atbildot uz viņu virzienā raidītajiem pārmetumiem par to, ka policija dažkārt uz izsaukumiem saistībā ar vardarbību ģimenē reaģē novēloti, intervētie policijas darbinieki pastāstījuši par šādu sadzīves konfliktu duālo raksturu:

“Ko nozīmē novēloti?! [...] ja būs kāda dzīvokļa zādzība un ģimenes skandāls un būs jāizlemj, visdrīzāk brauks uz to dzīvokļa zādzību. Ar ģimenes skandāliem arī tagad ir tā kā padomju laikos. Zvana, kaimiņiene izsauca policiju - sievu sit nost, atbrauc policija, sieva gandrīz metas policistiem virsū: Ko jūs darāt ar manu vīru? Lieciet viņu mierā!”

„Nav zināms, kādas tur būs sekas. Ļoti bieži ir tā, ka zvana un pa telefonu kliez- režut ubevajut., bet kad aizbrauc, tur visi kopā sēž un mierīgi dzer. Ja jāizdara izvēle, diemžēl jābrauc tur, kur tiešām ir noziegums noticis.”

Pēc policijas darbinieku novērojumiem, visai raksturīgi ir gadījumi, kad sieviete nemaz nevēlas izmantot pašvaldības nodrošināto palīdzību krīzes situācijā, viņa vien vēlas, lai atbraukušie policijas darbinieki pabaida, padraud varmākam. No vienas puses policijas darbinieki atzīst, ka izprot sievietes, jo „materiāli neviens to ģimeni nenodrošinās, ja tas vardarbis ir ģimenes apgādnieks”, bet no otras puses uzsver, ka šādos gadījumos ļoti augsts ir fiziskās vardarbības potenciālās risks nākotnē.

Līdz ar pārrunām par fizisko vardarbību intervētie policijas darbinieki norāda uz savas institūcijas iespējām iesaistīties arī emocionālās vardarbības konstatēšanā un novēršanā:

„Ko emocionālās vardarbības gadījumā?! Teorētiski jau arī šajā gadījumā varam mēs kaut ko izdarīt, taisīt psiholoģisko ekspertīzi, bet tad ir jābūt ļoti nopietnam iemeslam – cilvēks ir novests līdz pašnāvības robežai u.tml. „Ir tādas iespējas, pierādāms tas ir, bet pavisam cits jautājums ir tas, cik griežas...”

Kā atzīst speciālisti, policijas iespējas šajā gadījumā iesaistīties ir vistiešāk atkarīgas no emocionālajā vardarbībā cietušajiem, kuri visbiežāk diemžēl ir visai pasīvi un, iespējams, pret sevi vērsto cilvēka cieņu aizskarošo rīcību neuzskata kā emocionālu vardarbību.

6.2.2. Ziņošana sociālajam dienestam

Izpratnes par to, kas ir vardarbība, nozīmi uzsver arī sociālie darbinieki un eksperti no krīzes centriem. Lai cilvēki grieztos pēc palīdzības vardarbības gadījumos, viņiem jāsaprot, ko tas nozīmē.

“Alkoholisms kā tāds jau mums ir ļoti stipri izplatīts, bet vardarbības gadījumi nav tik ārkārtīgi izplatīti, ne tik bieži par viņiem ziņo. Mēs neatpazīstam vardarbības formas, kas ir vardarbība, ja mēs ļoti precīzi ģimenē definētu, sabiedrībā definētu, kas ir vardarbība, kādas ir vardarbības formas, protams, ka tajā brīdī mēs varētu arī pieņemt kaut kādus mērus un par to ziņot, vai zināt, ka mēs varam saņemt šo palīdzību, atbalstu.”(soc.darb.)

Sociālie darbinieki par vardarbības gadījumiem uzzina, ja pati ģimene griežas pēc palīdzības, reizēm par to ziņo kaimiņi, garāmgājēji vai trešās personas - policisti, bāriņtiesas un veselības aprūpes darbinieki. Eksperte uzskata, ka cietušie ne vienmēr labprāt griežas pēc palīdzības, ir dažādi gadījumi. Reizēm palīdzība ir nepieciešama līdzatkarīgiem, kur ģimenē lieto alkoholu, bet reizēm to slēpj, jo kauns par to runāt. Parasti pēc palīdzības griežas gadījumos, ja tā ir fiziskā vardarbība, kuras rezultātā nepieciešams materiāls atbalsts. Mazāk griežas pēc palīdzības, ja cilvēki dzer un nekādas bīstamas sekas nav.

Par vardarbības gadījumiem mēdz ziņot skolas, bērnudārzi, kaimiņi un bāriņtiesa, var ziņot arī Bērnu aizsardzības centrs. Ja netiek vardarbība pret bērnu, tad biežāk ziņo apkārtējie, jo bērns pats neatnāks. Ja vardarbībā cieš sievietes, tad viņas pašas atnāk, ja viņas ir uzzinājušas kaut kur, ka ir tāds sociālais dienests, kur var saņemt palīdzību. Šādu informāciju viņas parasti droši vien iegūst no radiem, draugiem, paziņām. Vēl mēdz ziņot ģimenes locekļi. Cietušās sievietes nāk pašas, pretēji kā tas ir ar bērniem, par kuriem ziņo citi cilvēki. Ja sieviete cieš no vīra vardarbības un ir no viņa ekonomiski atkarīga, tad viņa droši vien neziņos par vardarbību ģimenē, jo sievietei pašai ir jābūt vēlmei mainīt savu dzīvi. Sieviete var neziņot arī tādēļ, ka viņai var likties, ka tāds gadījums vairs neatkārtosies, jo vardarbībai ir savs cikls, kur ir vardarbības akts, tad ir salabšana, piedošana un tad atkal vardarbības akts. Iespējams tas ir atkarīgs arī no tā, cik smaga ir bijusi vardarbība, ja tā nav ļoti smaga fiziska vardarbība, varbūt par to neziņo. Sievietēm ir arī bail ziņot, jo viņām ir bailes, ka pēc tam būs vēl sliktāk. Iespējams, ka viņas tiek psiholoģiski ietekmētas ar draudu palīdzību par bērnu atņemšanu. Var būt arī neuzņēmība, jo ir nepieciešams spēks un griba, lai mainītu kaut ko savā dzīvē. Var būt arī tā, ka sievietei no bērnības ir iemācīts ģimenes modelis, kad vīrs sit sievu un tas ir normāli, citādāk nemēdz būt, jo sievietei pašai bērnībā tēvs ir sitis māti.

Sociālie darbinieki uzskata, ka lielākā daļa no vardarbības gadījumiem paliek nezināmi, par tiem netiek ziņots. Pašlaik ir novērojama tendence, ka arvien vairāk sāk atklāties šādi gadījumi, jo ir pieejama plašāka informācija par palīdzības iespējām un skolas un citas institūcijas ir lietas kursā par vardarbības jautājumiem ģimenē, līdz ar to vairāk tiek ziņoti šādi gadījumi. Tomēr tieši maznodrošinātie sabiedrības locekļi, tieši šīs palīdzības mērķauditorija par to zina vismazāk, viņiem šāda informācija ir vismazāk pieejama, vismazāk līdz viņiem nonāk, jo viņi nelasa žurnālus, neskatās televizoru. Pēdējā laikā atklātībā sāk parādīties vairāk šādu gadījumu, tomēr šī daļa tik un tā ir ļoti neliela no visiem gadījumiem.

Bāriņtiesai ziņo galvenokārt izglītības iestādes, sociālie dienesti, policija, šad un tad – krīzes centri, arī radnieki, bieži vecmāmiņas, kaimiņi. Bāriņtiesa vardarbības problēmas risina juridiski, pieņemot lēmumu par aizbildniecības nodibināšanu.

6.2.3. Palīdzības meklēšana krīzes centrā

Lielākā daļa vardarbības gadījumu ģimenē paliek nezināmi. „Martas” eksperts norāda, ka pastāv atšķirība, vai tas ir lauku apvidū vai pilsētā. Pilsētā iedzīvotājiem ir vairāk informācija, plašākas iespējas meklēt palīdzību, savukārt lauku nelielajās sabiedrībās ir nostiprinājusies stereotipi un tāds jautājums kā vardarbība ģimenē netiek skatīts, vai nu tādēļ, ka nemaz neapzinās, ka tā ir vardarbība ģimenē, jo pastāv uzskats, ka vardarbībai ir tikai smaga fiziska ietekmēšana, tātad lauku apvidos ir divi problēmas virzieni: par to netiek runāts, ja to apzinās, otrkārt, to neapzinās, ka tā ir problēma, kuru ir jārisina.

Speciālisti nespēj palīdzēt sievietēm, ja viņas pašas nav gatavas pieņemt šo palīdzību un izlēmūšas mainīt savu dzīvi. Bieži vien sievietes arī neiet pašas pēc palīdzības, bet speciālistus informē par šīm sievietēm citu krīzes centru darbinieki. Tajā, vai sievietes vērsas pēc palīdzības vai nevērsas, ļoti liela loma ir apkārtējiem cilvēkiem, sevišķi draudzenēm. Ja draudzenes ir dzirdējušas par palīdzības iespējām, tad viņas var ieteikt cietušajai sievietei, kur vērsties pēc palīdzības. „Martas” eksperts norāda, ka bieži vien saņemtās e-pasta vēstules tieši ir tādas, kur draudzenes stāsta par savas draudzenes nelaimēm un lūdz palīdzību.

Vairumā gadījumu to, vai sievietes griežas pēc palīdzības, nosaka tas, vai ģimenē ir bērni vai nav, jo biežāk sievietes ir vairāk gatavas rūpēties par bērniem nekā par sevi. Bērniem ir vairāk pieejami pakalpojumi un viņiem vairāk pievērš uzmanību - bāriņtiesa, sociālais dienests, skola, ārsti. Bērni biežāk nonāk profesionāļu redzeslokā, līdz ar to ir lielākas iespējas vardarbību konstatēt. Savukārt pieaugušo vidē šī tēma ir tabu, par to mazāk runā, tāpēc par vardarbības gadījumiem uzzina retāk. Tāpēc eksperti atzīst, ka vardarbības gadījumi, kuri paliek nezināmi ir vairāk nekā tie, par kuriem ziņo.

Eksperte stāsta, ka ir viss ir atkarīgs no situācijas, vai sieviete griežas pēc palīdzības. Kad sieviete ir vardarbības upuris, ja viņa tiek sista, tad viņa jūtas vainīga, viņai ir kauns par to runāt un arī bail, jo par to viņa varēs dabūs vēlreiz, līdz ar to tas, ko viņa dara, atšķiras no tā, ko viņa gribētu darīt. Ir gadījumi, kad sieviete tādu uzvedību ir pieņēmusi par normālu, jo viņa pati ir augusi tādā vidē, kur, piemēram, tēvs sita viņas māti: *“Бьет значит любит.”* Reizēm sievietes griežas pēc palīdzības, lai manipulētu, lai vīru nobiedētu, un viņš mainītu uzvedību. Pēc vardarbības akta seko “medusmēnesis”- vīrs dāvina puķes utt., un sieviete atgriežas uz mājām, bet tad atkal vardarbība turpinās.

Svarīgs faktors palīdzības meklēšanai ir informācijas pieejamība par iestādēm, sociāliem dienestiem, kur var saņemt tāda veida pakalpojumus un palīdzību.

6.2.4. Medicīniskā palīdzība

Intervētie medicīnas darbinieki uzsver, ka, gadījumā, ja traumatoloģijas slimnīcu neatliekamās medicīniskās palīdzības uzņemšanas nodaļās ierodas cilvēks ar satiksmes/transporta vai krimināltraumu, noteikti tiek ziņots par to policijai. Šeit rodas problēmas, jo tad, ja trauma nav ļoti liela, paši cietušie nevēlas ziņot (tās ir katra cilvēka paša tiesības), bet policijas darbinieki ir neapmierināti par lieku

traucējumu. Tādejādi visbiežāk tiek praktizēts, ka tad, ja ir viegla krimināltrauma, cietušajam dod izrakstu un viņš pats var izlemt - griezties policijā vai nē.

Ja bijusi trauma darbā – sazinās ar darba devēju. Saskaņā ar MK noteikumiem – ja ir bijušas darba traumas, satiksmes traumas vai krimināltraumas, vienmēr nosaka to, vai cilvēks nav lietojis alkoholu. To veic divās vidēs – (a) nosaka asinīs un urīnā, (2) izelpotajā gaisā un ziņo policijai. Tāpat katram no šiem traumu veidiem tiek izrakstīts t.s. signāltalons, kurā tiek sniegtas visas ziņas par cietušo, precizēts traumas raksturs un smaguma pakāpe, kā arī norādītas turpmākās aktivitātes.

Raksturīgi, ka visbiežāk vardarbība ģimenē notiek tieši alkohola reibumā, kad to lietojis viens no ģimenes vai par abi. Bieži cieš gan vīrs, gan sieva, tomēr sievietēm raksturīgi gūt smagākas traumas. Bērni konfliktā fiziski tiek iesaistīti salīdzinoši retāk. Izplatītākās traumas – dažādas pakāpes sasitumi, bieži – ribu lūzumi, roku lūzumi.

Ļoti reti grib ziņot policijai, uzskata to par „ģimenes lietu”. Vēl problemātiskāk ir tiem pāriem, kuri nav oficiāli reģistrējuši savas attiecības, jo viņiem „slēpšanās nepieciešama dubultā” – viņi nevēlas atklāt gan vardarbības gadījumu kā tādu, gan arī to, ka dzīvo neregistrētā laulībā. Šādu pāru skaits pēdējos gados ir pieaudzis, tā tad arī ir būtiskākā atšķirība saistībā ar alkoholismu un vardarbību ģimenē.

Ar narkotiku lietotājiem un iespējamo vardarbību ģimenē medicīnas darbiniekiem nācies saskarties ievērojami retāk, īpaši pēdējā laikā. Kā pastāstīja viena no ekspertēm, pirms nepilna pusgada aktivizējušies bija čigāni, lietoja narkotikas, provocēja kautiņus, pašlaik situācija ir uzlabojusies. Narkotisko vielu lietotājiem tipiski – paši atnāk vai draugi/ģimenes locekļi atved uz traumu punktu, saņem pret-abstinences sindroma medikamentus un doties prom, dažkārt – pat aizbēgt.

Analizējot pēdējo 3-5 gadu laikā notikušās izmaiņas, visbiežāk tiek norādīts, ka, lai gan varētu likties, ka dažādu traumu skaits palielinās, tomēr skaitliskie rādītāji jau vairākus gadus liecina par augstiem, bet zināmā mērā nemainīgiem traumu skaita rādītājiem

6.3. Vardarbības izpausmes

6.3.1. Vardarbības veidi

Pēc vienas no krīzes centru ekspertes datiem 2006.gadā visizplatītākā bija emocionālā vardarbība, tad fiziskā vardarbības, novārtā pamešana un seksuālā vardarbība. Eksperte stāsta, ka ir pazīmju kopums, pēc kura tiek diagnosticēta vardarbība ģimenē, un tas sastāda piecu seku kompleksus - sociālās, fiziskās, emocionālās, psiholoģiskās, kognitīvās sekas. Fiziskās sekas ir vislabāk pamanāmas, jo tās ir uz ķermeņa. Par sociālām sekām speciālisti uzzina, sazinoties ar institūcijām- sociālo dienestu, skolām un bērnudārziem. Emocionālās sekas ir sekojošas indivīda emocijas - kauns, bailes un vainas sajūta, kognitīvās sekas ir uztveres, atmiņas un domāšanas traucējumi.

Arī citu krīzes centru eksperti (Marta) atzīst, ka visizplatītākā vardarbība ir emocionālā vardarbība. To var skaidrot arī tā, ka ja ir fiziskā vai seksuālā vardarbība, tad noteikti arī būs emocionālā vardarbība, kā arī pastāv emocionālā vardarbība pati par sevi. Emocionālā vardarbība izpaužas kā psiholoģiskais terors, upura atkarība no varmākas, gan finansiālā atkarība, gan emocionālā atkarība. Varmāka zina upura

vājās vietas, jo ir nodzīvojuši kopā pietiekamu laiku, kā arī varmāka var šantažēt – kur tad tu iesi, dzīvot uz ielas u.tml. Kā arī bieži emocionālā vardarbība izpaužas kā draudi atņemt bērnu. Vardarbība ģimenē ir specifiska, jo tajā pastāv upura un varmākas atkarības problēma.

Vairums gadījumu saistīti ar emocionālo vardarbību, kura diemžēl ir grūti pierādāma, fiziskā un seksuālā vardarbība ir mazāk sastopama. Kā arī eksperte (Skalbes) minēja ekonomiskos ierobežojumus, piemēram, atskaitīšanās par naudas izlietojumu, sociālos ierobežojumus, kad liegts kontakts ar citiem cilvēkiem. Taču par to runā daudz retāk un neiedomājas, ka tas ir tiesību ierobežošana.

6.3.2. Vardarbības upuri un veicēji

Sociālie darbinieki atzīst, ka visbiežāk vardarbības upuri ģimenēs ir sievietes un bērni. Arī gadījumos, kad ir alkoholisms, cieš gan sieva, gan bērni. Ir arī gadījumi, kad fiziska vardarbība tiek vērstā pret veciem cilvēkiem ģimenē, kā arī pret vīru, bet pēc palīdzības neviens vīrietis nav vērsies un visticamāk, ka arī vīrieši nevērsīsies pēc palīdzības. Ir gadījumi, kad sieva ir alkoholiķe, fiziskās vardarbības nav, bet sieva nerūpējas par bērniem, viņus pamet novārtā, tad par bērniem rūpējas vīrs. Eksperti norāda, ka vardarbībai vairāk pakļautas vājas sievietes, kas ar šo problēmu saskaras bieži.

„Ja sieva ir stiprs cilvēks, viņa mācēs iziet no situācijas. Bet ir tādas sievietes, kuras, atbrīvojušās no viena varmākas, atrod citu vīrieti, kurš arī izrādās vardarbīgs.”(soc.darb.)

Viedoklim par to, ka sieviete ir tā, kura visbiežāk ģimenē cieš no vardarbības pievienojas arī intervētie policijas pārstāvji un neatliekamās medicīniskās palīdzības centru darbinieki. Tiesa, policijas darbiniekiem savā ilggadējā praksē nācies saskarties ar gadījumiem, kad vardarbības upuris – sieviete, īpaši izaicina savu partneri, kurš, īpaši alkohola reibumā, ir ļoti viegli ietekmējams un ātri sadusmojas:

„Situācijas ir dažādas, bieži vien sieviete ir tā, kas izaicina, mēs jau arī ejam un redzam, tā izrunāsies, tā uzkurinās... Un neko tur jau nevar izdarīt...”

Savukārt vardarbības veicēji var būt citi bērni (pusaudži), māte, tēvs, vecvecāki, onkuļi, vecākie brāļi un kaimiņi, un vairumā gadījumu bērnu varmākas ir mātes, nevis tēvi. Sociālie darbinieki atzīst, ka ir arī gadījumi, kad vecāki ir sapratuši, ka fiziskā vardarbība ir bērnu audzināšanas metode. To atzīmēja arī Bāriņtiesas eksperte, atzīstot, ka daļā sabiedrības joprojām valda uzskats, ka „bez kāvienu” nevar nevienu izaudzināt. Reizēm tā ir tāda kā audzināšanas sistēma: regulāri liek kaktā, noper, nedod ēst. Šādu sadzīves varmācību var pārtraukt tikai tad, ja vienai paaudzei izdodas izaugt bez varmācības, jo parasti tas tiek nodots no paaudzes uz paaudzi. Jo šī negatīvā pieredze atstāj pēdas uz visu mūžu.

6.4. Palīdzība, rehabilitācija

6.4.1. Sociālie dienesti

Sociālās palīdzības dienestu Atbalsta nodaļa ģimenēm un bērniem vardarbības upuriem var sniegt sociālpsiholoģisko palīdzību, var nosūtīt ģimeni uz krīzes centru vai arī ārstēties, lai mazinātu vardarbības sekas.

Kas attiecās uz alkohola lietotājiem, eksperte rekomendē viņiem stingri nedefinēt problēmu un vēlmi cīnīties. Lai nodrošinātu nepieciešamo palīdzību, ir

vajadzīgs profesionālis, kas strādātu ar atkarīgajiem, jo šī organizācija cīnās ar sekām, nevis ar cēloņiem. Eksperte (soc.darb.) pauda nožēlu, ka mūsu valstī trūkst politiskās gribas strādāt ar atkarīgajiem(alkohols, narkotikas, azartspēles), jo tieši šo atkarību rezultātā notiek vardarbība, tāpēc vajag speciālistus un precīzu valsts nostādni par to, ko mēs gribam darīt un kādu palīdzību sniegsim atkarīgiem cilvēkiem.

Sociālais dienests var sniegt informāciju par iespējām saņemt sociālo palīdzību, rehabilitāciju, situāciju risināšanas iespējām. Var palīdzēt noskaidrot, kurā krīzes centrā ir brīvas vietas, kur varētu vērsties cietušie. Var norīkot desmit psihologa konsultācijas dzīves vietā, kā arī nosūtījumus uz citām institūcijām, kur var saņemt sociālo palīdzību. Ja ir nepieciešams un pašam sociālajam dienestam ir līdzekļi, tad arī dienests var kaut ko maksāt, dienestam arī pašam ir savi psihologs, kuru var piesaistīt gadījumos, kad ir nepieciešams

Ja cietušie ir bērni, viņus var ievietot krīzes centros, sniegt psiholoģisku palīdzību (bezmaksas psihologa valsts programma cietušajiem bērniem. Ja jānošķir vesela ģimene, tai var ierādīt citu dzīvesvietu. Tiek veidotas atbalsta grupas, vecākus cenšas motivēt ārstēties. Bet efektīvi tas ir tikai tad, ja cilvēkam pašam nostrādā apziņa, ka ir jāizārstējas. Vīriešus ir vieglāk izārstēt, ar sievietēm ir grūtāk strādāt, jo viņas pēc izārstēšanās bieži atkal atsāk lietot alkoholu. Atsevišķos gadījumos varmāka var tikt izolēta. Tiek piedāvātas terapijas arī pašiem varmākām.

6.4.2. Krīzes centri

Krīzes centrs Dardedze

Palīdzība bērniem tiek sniegta, ja bērni ir identificēti kā vardarbības upuri, kuri pārcietuši fizisku, emocionālu, seksuālu vardarbību. Bērnu uz krīzes centru nogādā sociālais dienests, bāriņtiesa, pašvaldības vai valsts policija. Centra speciālistiem parasti bērnus atved no citām iestādēm, kas par bērnu rūpējās un mēģina nodrošināt pakalpojumus. Krīzes centra pakalpojumi ir pieprasīti, tāpēc ir izveidojusies rinda.

Resursu centrs Marta

Projektā Juridiskā palīdzība sievietēm ir divi darbības virzieni: 1) darbs ar sievietēm, kuras cietušās no vardarbības ģimenē; 2) centieni mainīt gan sabiedrības, gan lēmumu pieņēmēju viedokli, attiecībā pret vardarbību ģimenē.

Resursu centra marta finansiālais atbalstītājs ir Norvēģijas centrs, kurš arī nodarbojas ar juridisku palīdzību sievietēm. Martā sniedz visplašākā veida juridisko palīdzību sievietēm, martā strādā juristi un advokāti. Marta gan konsultācijas sniedz, gan palīdz sagatavot dokumentus, pārstāv sievietes tiesās, policijā, bāriņtiesā, sociālajos dienestos.

Pēc palīdzības ir griezušās līdz šī gada septembrim apmēram 170 sievietes. Speciālisti arī sniedz konsultācijas pa telefonu, kā arī pa e-pastu.

Krīzes centrs Skalbes

Krīzes centrs sievietēm piedāvā psihologa konsultācijas (pirmā reize Rīgas iedzīvotājiem ir bezmaksas, par tālāko apmaksu viņi vienojās), jurista pakalpojumus, piemēram, laulības šķiršanas pieteikumu sagatavošana (ir bezmaksas vai par minimālu samaksu), atbalsta grupas vardarbībā cietušām sievietēm, kas dalās savā pieredzē vardarbības jautājumos neatkarīgi no tā, vai sieviete sen šķīrusies no

varmākas un jūt sekas, vai arī plāno šķirties, tātad atbalsta grupa darbojās jebkurā situācijā.

Arī vardarbības veicēji var saņemt psiholoģisko palīdzību. Krīzes centra eksperte apgalvo, ka vardarbības veicējiem tiek sniegta palīdzība, ja pats varmāka atnāk un stāsta par savu vardarbīgu uzvedību, ar viņu sāk strādāt. Eksperte stāstīja, ka bija mēģinājums veidot atbalsta grupu vardarbīgiem vīriešiem, taču atsaucība bija niecīga, un pašlaik tās ir individuālās psihologa konsultācijas.

Eksperte minēja pakalpojumu nepilnības, ja, piemēram, bērni var saņemt valsts apmaksātus pakalpojumus, tad sievietes un vīrieši nevar, jo tādu pakalpojumu vispār nav. Rīgā ir patversme, taču tā nav domāta vardarbībā cietušiem cilvēkiem.

Kāds cits eksperts norādīja uz to, ka bieži vien atbildīgās institūcijas rīkojas ļoti gausi, reaģējot vai nereaģējot uz vardarbību ģimenē, kā arī norāda, ka atbildīgās institūcijas neizprot problēmas specifiku, piemēram, upura – varmākas attiecību īpatnības; kā arī nepieciešamību rīkoties nekavējoties kā incidents ir noticis.

6.4.3. Sadarbība

Sociālie dienesti vardarbības gadījumos sadarbojas ar policiju, bāriņtiesu, veselības aprūpes speciālistiem, ģimenes ārstiem, pedagogiem (ja vardarbība konstatēta skolā).

Vardarbības gadījumos tiek iesaistīti krīžu centri. Cietušie tiek nogādāti krīžu centros, bet pēc laika atgriežas ģimenē. Sociāliem dienestiem trūkst telpu, kur izvietot cietušos, lai sadalītu ģimeni.

Sociālie dienesti savstarpējo sadarbību kopumā vērtē kā labu. Viena no problēmām ir tāda, ka krīzes centru ir par maz, jo ir gadījumi, kad vajadzētu ievietot sievieti un bērnus, sniedzot stacionāro palīdzību, lai viņi varētu palikt pa nakti, līdz kādiem trim vai pat sešiem mēnešiem, kamēr atrod citu dzīves vietu vai, bet nepietiek vietas esošajos krīzes centros.

Dažreiz ir problēmas ar policiju, jo policija dažreiz negrib darīt to, kas viņai ir jā dara, piemēram, negrib izņemt bērnus no ģimenes tieši tad, kad vajag.

Visveiksmīgākā sadarbība ir, telefoniski sazinoties ar attiecīgajām institūcijām, jo tas ir visātrākais veids, kā nogādāt informāciju. Cenšas informēt institūcijas par to, kā rīkoties konkrētajā gadījumā. Bieži tā ir sadarbība cilvēkam ar cilvēku, nevis iestādei ar iestādi. Lai informācijai būtu dokumentāls raksturs, jā sūta vēstules, bet tas prasa daudz vairāk laika.

Savukārt intervētie Rīgas pašvaldības **policijas** darbinieki atzinuši, ka pretēji vispārpieņemtajam viedoklim par to, ka turīgākās pašvaldībās policijas darbs ir kvalitatīvāks, Rīgā pašvaldības policijas darbs ir ievērojami sarežģītāks nekā mazākās pašvaldībās, kur viens otru pazīst, nedaudzās institūcijas ir ļoti labi sastrādājušās.

„Rīgā jau vispār traģiski. Mums jau netiek rakstīti likumi atsevišķi Rīgai. Rīgā ir pavisam citādāk nekā tādā vienā mazā pilsētā, pagastiņā, kur ir viena pagasttiesa, sociālais dienests. Ļoti daudzos likums ir rakstīts, ka tas jautājums ir jārisina pašvaldībai. Es atvainojos – kurai Rīgā?! Tās bumbiņas jau tiek mētātas gadiem. Gadus 4 atpakaļ bija runāts, ka tiks izveidota vienotā datu bāze, kuru mēs visi varēsim apskatīt, bet nu nav jau vēl.”

Ļoti pozitīvi noskaņoti šajā jautājumā bijuši intervētie Valmieras policijas darbinieki, sadarbību ar sociālo dienestu, nepilngadīgo lietu inspektoriem un krīzes centru vardarbībā cietušām sievietēm vērtējot kā ļoti veiksmīgu, savstarpēji ieinteresētu un uz rezultātu orientētu.

Krīzes centra eksperte sociālā dienesta darbu vērtē labi. Taču jāpiebilst, ka eksperte uzskata, ka sociālie dienesti Latvijā attīstās ārkārtīgi atšķirīgi, metodiski visu lietu būtu jāvada Labklājības ministrijai, bet sociālā palīdzība pēc likuma ir pašvaldību kompetencē, tāpēc katrā pašvaldībā veidojās unikāls modelis, kā sociālā palīdzība tiek organizēta. Cits krīzes centra eksperts norāda, ka Latvijā pastāv problēma, ka sociālais dienests kā institūcija nav tik tālu attīstījusies, lai sniegtu pilna apjoma sociālo palīdzību, bieži vien, īpaši mazajās pašvaldībās, raksturīgs tas, ka ar sociālo palīdzību saprot sociālos pabalstus, tiek aizmirsta psihosociālā palīdzība – psihologu un sociālo darbinieku konsultācijas, rehabilitācijas pakalpojumi.

Kad tiek konstatēta vardarbība ģimenē, krīzes centra speciālisti iesaista institūcijas, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību - bāriņtiesa, sociālais dienests un policija. Ja ir fiziskā vardarbība, tad ir jāvērsas policijā, ja tā ir vardarbība pret bērnu, tad tiek iesaistīta bāriņtiesa, ja tiek šķirta laulība un sadalīta kopīgā manta, risināti jautājumi par aizgādniecību un uzturīdzekļu piedziņu tiek iesaistītas tiesas.

Kopumā krīzes centru eksperti institucionālo sadarbību vērtē kā viduvēju, atkarībā no vietas – Rīga vai mazāka apdzīvota vieta. Rīgā šīs institūcijas lielas, Rīgas Dome ir izstrādājusi ieteikumus par bāriņtiesas, sociālo dienestu un policijas sadarbības jautājumos par vardarbību ģimenē un īpaši par vardarbību pret bērnu. Eksperts uzskata, ka citās vietās nereti ir tā, ka institūcijas skaidri nezina, ko pārējās institūcijas dara šajā jautājumā, vai arī viena institūcija nepieņem lēmumu, kamēr otra nav pieņēmusi, un otra nepieņem lēmumu, jo cita nav pieņēmusi, īpaši, ja iesaistīta bāriņtiesa un policija.

Sadarbību traucē tas, ka nav skaidra kompetenču sadalījuma, kā arī atšķiras dažādu speciālistu pieejas jautājumu risināšanai.

“Diemžēl mums nav nekāds ne likums, ne noteikums, kurš nu paredz kādai šai sadarbībai jābūt, visur tādā vēlējuma izteiksmē tiek rakstīts, ka visām institūcijām ir jāsadarbojas. Līdz ar to šī sadarbība tā smagnēji norisinās, jo nav skaidri noteiktas kompetenču robežas, dažādiem speciālistiem sadarbojoties reizēm rodas domstarpības jautājumā par to, kurš tad ir gadījuma vadītājs un kurš ir pats galvenais. Reizēm rodas ļoti daudz neskaidrības jautājumā, piemēram, par konfidencialitātes lietām, un ko tas vispār nozīmē. Tā kā tā starpinstitucionālā sadarbība nu noteikti varētu būt daudz labāka, nekā šobrīd viņa ir, jo diemžēl izpratnes trūkst ļoti bieži, ļoti bieži izglītības ir atšķirīgas.”(krīzes centrs)

Savukārt ar policiju nav īpaši liela sadarbība, jo reizēm, kad bērns jānopratina, viņiem rodas tehniskas problēmas (nav benzīna, lai atbrauktu). Kopumā policijas darbinieki strādā labi, jo darbojās pēc savām instrukcijām. Ir lietas, kuras varētu mainīt, bet, pēc ekspertes domām, to var izdarīt tikai priekšniecība. Piemēram, policistiem nav tiesības lauzt durvis, bet viņi to darīs, ja viņam būs pilnvara.

Arī citu krīzes centru eksperti atzīst, ka tieši ar policiju ir problēmas, jo policija ignorē kriminālprocesa likuma normas, krimināllikuma normas, izvēlas labāk nedarīt, nekā rīkoties uzreiz un atrisināt problēmjautājumus. Reizēm policija nav atsaucīga, attieksme atkarīga no policijas darbinieka garastāvokļa un rakstura.

Savukārt ar sociālo dienestu sadarbība ir biežāka, taču gadās, kad krīzes centrs sūta rekomendāciju sociālajam dienestam pieskatīt ģimeni, tad bieži vien laika trūkuma dēļ viņi to neizdara, līdz ar to krīzes centrs savu darbu izdara, bet tālāk ģimeni neviens neuzrauga.

No Bāriņtiesas viedokļa institucionālā sadarbība ir laba, tikai nepietiekoša tādā ziņā, ka nesniedz pilnīgu palīdzību, jo lai vardarbība neatkārtotos vajadzīga ilgstoša palīdzība. Psihoterapija ir ļoti dārga. Tas ir kā apburtais loks: sieviete ar zemu pašapziņu atradīs vīrieti, kas varmācīgi izturas, bet sieviete ar augstu pašapziņu ar tādu nedzīvos, vajadzīgs daudz laika lai celtu sievietes pašapziņu. Nepieciešama būtu ilgstošāka palīdzība, vajadzētu stipri palielināt sociālo dienestu lomu palīdzības sniegšanā, jo krīzes centru sniegtā palīdzība ir īslaicīga, taču palīdzība ir nepieciešama ilgstoši.

6.5. Profilakse un apkarošana

6.5.1. Sabiedrības attieksme

Līdzīgi kā policijas pārstāvji, arī sociālie darbinieki uzskata, ka sabiedrības attieksme pret vardarbību un alkoholisma izpausmēm ģimenē ir inerta – neaktīva un bezrūpīga, ja tas neskar mani, tad es neuztraucos. Sabiedrība bieži izturas vienaldzīgi, nevēlas iesaistīties svešās problēmās.

“Sabiedrība paiet malīnā, ja man nav tā problēma, kāpēc man kaut kas būtu jādara.”

Sociālo dienestu eksperti reflektē arī par to, ka valstī kopumā netiek risinātas alkoholisma un vardarbības problēmas, jo, piemēram, necīnās pret nelegālajām alkohola tirdzniecības vietām, tādejādi radusies situācija, kad alkohols ir viegli pieejams un lēts, kas savukārt izraisa un pastiprina alkoholisma problēmas. Ir gadījumi, kad nepilngadīgie, piemēram, 12, 13 gadīgi bērni lieto alkoholu, jo kāds pilngadīgais viņiem to ir nopircis. Kā arī alkoholisma izplatību ietekmē reklāma, jo pusaudžu vecumā bērni skatās reklāmu un vēlas arī pamēģināt visus dzērienus. Sabiedrībā valda uzskats, ka alkohola lietošana ir normāla.

Sabiedrības attieksme pret vardarbību ir stingrāk nekā pret alkohola lietošanu, tikai tad, ja alkoholisms tiek atzīts par slimību, sabiedrība to nosoda.

„Sabiedrība saprot arvien vairāk, ka vardarbība ir slikta, pret to ir jāvēršas, kļūst vairāk gadījumu, kad par to runā, bet alkoholisms – kamēr tā nav slimība, sabiedrība pret to nevēršas, arī ģimenē pret to izturas iecietīgi.”(Bāriņtiesa)

Attiecībā pret gadījumiem, kad ir vardarbība ģimenē, sabiedrībai vajadzētu ieņemt aktīvāku nostāju: redzot, ka blakus pastāv vardarbība ģimenē, būtu jāziņo policijai. Varētu arī plašsaziņas līdzekļos informēt sabiedrību, ka vardarbība ir nosodāma un kur var saņemt palīdzību.

Krīzes centra speciāliste uzskata, ka sabiedrības attieksme pret vardarbību un alkoholisma izpausmēm ģimenē ir iecietīga, sabiedrība nenovēršas, bet arī nepalīdz, jo domā, ka tā ir ģimenes problēma. Cilvēki labprāt tic tam, ka sieviete stāsta, ka uzskrējusi logam jau trešo reizi šī gada laikā, bet paši saprot, ka tā nav taisnība, jo reāli vīrs regulāri viņu sit. Cilvēki neiejaucas šajās problēmās, un viens no iemesliem, ka beigās nevēlās būt vainīgi. Ir nepieciešams laiks, lai izmainītu sabiedrību, kura ir pieradusi pievērt acis uz problēmām.

Ja skatās pēdējos piecus gadus, tad sabiedrības attieksme ir mainījusies pret vardarbību ģimenē un alkoholisma lietošanu, piemēram, masu medijos tiek atspoguļoti gadījumi, kad ir bijusi ģimenes vardarbība pret bērniem sociālā riska ģimenēs, kur arī ir bijušas problēmas ar alkohola atkarību. Eksperts atzīst, ka ja sabiedrībā pajautā, vai ir normāli, ka ģimenē sit sievu un bērnus un lieto alkoholu, tad visi teiks nē, tas nav normāli. Bet tajā pašā laikā prakse rāda, ka parasti radnieki un tuvāki cilvēki norobežojas no tā un nereaģē, tādēļ var teikt, ka sabiedrības attieksme ir divējāda.

Eksperte uzskata, ka sabiedrības attieksme pret alkoholismu ir tolerantāka nekā pret vardarbību. Ir sabiedrība daļa, kas gatava par to runāt, un daļa, kas neuzskata to par nepieciešamību. Alkoholisms ir bieži sastopams un pieņemams, tāpēc par to satraucas un runā krietni mazāk. Sabiedrība alkoholismu uzskata par ģimenes iekšējo problēmu, ja partneri dzīvo kopā, tad tā ir viņu izvēle. Savukārt vardarbība nav atbalstāma, tāpēc sabiedrība vairāk iejaucas, piemēram, kaimiņi ziņo par vardarbības gadījumiem, vai arī skola pamana, un tad attiecīgi rīkojas.

6.5.2. Likumdošana

Sociālie darbinieki uzskata, ka pašreiz spēkā esošie likumi un noteikumi neļauj pietiekoši efektīvi vērsties pret vardarbību ģimenē. Īpaši lielas problēmas ir ar policiju, jo tā bieži nevēlas, piemēram, izņemt bērnu no ģimenes tieši tajā brīdī, kad ģimenē ir iestājusies vardarbības krīze. Problēma ir arī tajā, ka dažreiz vardarbību ir grūti pierādīt un, piemēram, kad atbrauc policija, tad jau sieviete var būt mainījusi savu viedokli, negrib nepatikšanas utt. Policijas darbu vajag uzlabot un izstrādāt likumu, kas paredzētu, ka policijai obligāti jābrauc pārbaudīt situāciju, kad ir tāda nepieciešamība.

Būtu jādara viss, lai sociālais dienests iespējami ātrāk uzzinātu par vardarbības gadījumiem un varētu pēc iespējas ātrāk iejaukties un palīdzēt ģimenei. No šī viedokļa skatoties, likumi nav pietiekami efektīvi, pieprasa kārtot pārāk daudz formalitāšu. Jābūt tādai likumdošanai, lai varmāku varētu aizturēt un uzreiz izskatīt lietu. Lai nebūtu nepieciešams cietušā iesniegums lietas ierosināšanai.

Vardarbības konstatēšanas gadījumā no ģimenes būtu jāņem ārā varmāka, nevis cietušie, kā tas notiek šobrīd.

Krīzes centra eksperts uzskata, ka pašreiz spēkā esošie likumi un noteikumi neļauj pietiekoši efektīvi vērsties pret vardarbību ģimenē. Problēma ir arī tur, ka ir daudz starptautisko tiesību akti, gan ANO konvencija par bērnu tiesībām un par diskriminācijas izskaušanu pret sievieti, kas arī attiecās uz vardarbību, un šīs konvencijas ir tieši piemērojamas, jo tās nav tikai deklarācijas, bet gan tās ir jāpiemēro tieši, bet tas Latvijā nenotiek. Tāpat ir problēmas ar Latvijā spēkā esošo likumu un noteikumu piemērošanu, kā arī pašā likumā ir daudz problēmu, kuras nav atrisinātas, piemēram, kriminālprocesa likumā /stāsta detalizēti par likumu pretrunām un ģimenes definīcijas atšķirīgajām izpratnēm dažādās institūcijās/.

Eksperte uzskata, ka spēkā esošie likumi un noteikumi neļauj pietiekoši efektīvi vērsties pret vardarbību ģimenē, šī sistēma ir nepilnīga. Viens no noteikumiem, piemēram, ir aizliegums tuvojties, taču to pielieto reti, otrs – ka varmāku var aizturēt uz vienu dienu, tad viņu atbrīvo, un upuris ir spiests bēgt prom no mājām.

“Pēdējo reizi kad mēs runājām ar policijas pārstāvjiem, es secināju, ka viņiem nav tāda likumiska pamatojuma, nav mehānismu, kā aizturēt varmāku vai kaut ko mainīt.” (krīzes centrs)

Sodi neatbilst realitātei, tos ir grūti piemērot. Nepareizi ir tas, ka vardarbības upuriem, nevis varmākam ir jāmeklē patvērumš citur.

„Likumi ir, viņi nav slikti, bet slihta ir realizācija. Sievietes piekaušana beidzas ar protokola sastādīšanu un galu galā neko. Arī tā sieviete vairs nemeklēs palīdzību, bet tas varmāka jūtas varens. Soda ir neadekvāti maz tam, kas notiek, tie neatbilst realitātei.” (Bāriņtiesa)

6.5.3. Sodīšana

Sociālie darbinieki uzskata, ka parasti vardarbības gadījumi „beidzas slikti”, jo vainīgie ļoti bieži netiek sodīti, jo iztrūkst policijas darbības. Sociālais dienests ir palīdzošā institūcija, kura var sniegt rehabilitāciju, bet sodīt var policija. Policija nedara to, kas viņiem būtu jādara, varbūt policijā nezina, kādas tieši darbības ir jāveic šādos gadījumos, varbūt trūkst laika, naudas un citu resursu, varbūt tas ir atkarīgs no policista personības, varbūt arī ir tā, ka varmākas atpērkas.

Soda tādos gadījumos, ja notikusi fiziska vardarbība, kur sekas ir veselības traucējumi. Pēc ekspertes domām sods nav atbilstošs, jo, piemēram, seksuālo un psiholoģisko vardarbību ir grūti pierādīt. Tāpēc sods būs atbilstošs tādā gadījumā, ja būs redzami tieši miesas bojājumi.

„Reizēm ir tā, ja sievietei ir viegli miesas bojājumi, tad kriminālprocesu neierosina, iznāk tā, ka tai sievietei jābūt smagiem miesas bojājumiem, lai varmāka varētu saņemt reālu sodu. Ja bojājumi nav smagi, tad uzskata, ka tas bijis sadzīves ķīviņš un ar to arī viss beidzās. Tādēļ iejaukšanās var notikt jau ļoti ielaistos varmācības gadījumos, sods nāk par vēlu un ir neatbilstošs zems.” (Bāriņtiesa)

Vainīgie reti saņem sodu arī tāpēc, ka ne paši varmākas, ne arī bieži vien vardarbībā cietušie neuzskata, ka ir paveikts noziegums. Traucē arī nesakārtotā valsts likumdošana, kas pieprasa kārtot ļoti daudz formalitāšu un neļauj savlaicīgi reaģēt uz šiem atgadījumiem. Cietušie bieži atsauc apsūdzības, varmākas ietekmēti. Reālu sodu ir saņēmis ļoti neliels skaits vardarbībā ģimenē apsūdzēto.

Sociālajam dienestam arī nav informācijas par sodītajiem, līdz ar to nav iespējams konstatēt, vai vardarbības gadījumi atkārtojas arī pēc sodu izciešanas. Iepriekšējo sodāmību arī bieži vien slēpj. Sociālajam dienestam nav pieejas datiem par sodāmību un iemesliem, kādēļ sodīts, viņi zina tikai to, ko pastāsta pats cilvēks.

Gadījumos, kad nav bijis reāls sods, tad, spriežot pēc sociālo darbinieku pieredzes, varmāka būs atkārtoti vardarbīgs pret ģimenes locekļiem. Pat ja fiziskā vardarbība neatkārtosies, tad emocionālā atkārtosies, arī tajos gadījumos, kad jau vairs nedzīvo kopā, jo varmāka vēl joprojām turpina emocionāli ietekmēt upuri.

Bāriņtiesa var atņemt aprūpes tiesības uz ilgāku vai īsāku laiku un informēt par situāciju policiju vai prokuratūru, viņi vai nu ierosina kriminālprocesu vai nē taču aprūpes tiesību atņemšana šādiem vecākiem reizēm ir nevis sods, bet dāvana.

Krīzes centru eksperti norāda, ka ir bijuši gadījumi, kad varmākas tiek saukti pie kriminālatbildības un viņiem tiek piešķirti sodi, kuri mēdz būt dažādi: reāla brīvības atņemšana, tomēr pārsvarā tas ir naudas sods vai piespiedu darbi.

Tomēr eksperts uzsver, ka jautājums nav par to, kādi soda veidi un cik adekvāti tiek piešķirti, bet gan par to, ka Latvijā šī problēma vispār netiek risināta

kompleksi – palīdzība ne tikai vardarbībā cietušajiem, bet arī varmākam rehabilitācijas iespējas, jo arī varmāka nezina, kā tālāk un citādāk dzīvot, viņam ir pieņemts tāds dzīves modelis. Un to nevar mainīt ar sodiem kā piespiedu darbs vai naudas sods, bet gan tas ir ilgstošs darbs ar varmāku, lai mainītu viņa uzskatus par to, kādai jābūt ģimenes dzīvei.

Ir gadījumi, kad vardarbības gadījumi mēdz atkārtoties arī pēc vainīgās personas sodīšanas un soda izciešanas. Tas tieši apliecina to, ka sods neizmainīs cilvēku. Tomēr parasti, kad lieta nonākusi līdz tiesai, kopsdzīve jau ir pārtraukta. Tomēr varmākām arī ir raksturīgs tas, ka viņi turpina vajāt savu bijušo partneri un psiholoģiski ietekmēt, pat fiziski uzbrukt.

Runājot par vainīgo sodīšanu, eksperte minēja divas atšķirības, situācija atkarīga vai vardarbība ir vēsta pret bērnu, vai tā ir pieaugušo starpā. Ja no vardarbības cieš bērns, tad visbiežāk psihologs raksta atzinumu bāriņtiesai vai sociālam dienestam, un uz atzinuma pamata vainīgiem var atņemt vecāku tiesības. Taču ja vardarbība notiek pieaugušo vidū, vardarbīgās attiecības var atrisināt ar jurista palīdzību, kurš sastāda laulības šķiršanas dokumentus.

Maz tādu gadījumu, kuri nonāk līdz tiesai, jo viss atkarīgs no procesa virzītāja. Par soda atbilstību ekspertei bija grūti spriest, bet vairumā gadījumu sods nav atbilstošs, kā, piemēram, par suņa nogalināšanu var dabūt cietumsodu, bet par bērna izmantošanu tikai nosacītu sodu.

Vieglāk panākt sodīšanu, ja fiziskās un seksuālās vardarbības upuris ir bērns. Ja upuris ir sieviete, tad sodīt vainīgo ir grūtāk, jo viņai pašai ir jāraksta prasība, bet sieviete to nedara. Kas attiecās uz vainīgo ārstēšanu, tad nav tādas valsts programmas, kas paredzētu rehabilitāciju varmākam.

“Pie tādiem saspringtiem ekonomiskajiem apstākļiem, kādi ir šobrīd, ka mums pietrūkst naudas cietušo sieviešu rehabilitācijai, liekas pilnīgi amorāli domāt, ka mēs tagad varētu veltīt līdzekļus, lai palīdzētu varmākām. Lai gan, protams, tas, ka mēs zinām, ka ikviens varmāka vai nu lielākā daļa, ne ikviens, bet lielākā daļa ir bijuši kādreiz upuri, tad patiesībā teorētiski viņiem palīdzība ir vajadzīga, bet no ētikas viedokļa tas liekas jocīgi.” (krīzes centrs)

Eksperti atzina, ka vardarbības gadījumi mēdz atkārtoties, jo noziedznieki, izejot cauri izmeklēšanas procesam, paliek gudrāki. Ja, piemēram, varmākas savus upurus izmantojuši seksuālā dzimumakta veidā, tad nākamo reizi viņi to dara netiklā veidā, lai to nevarētu medicīniskā ekspertīzē pierādīt.

Eksperte uzskata, pat tad ja mēs uztaisīsim ļoti stingrus likumus, ja nemainīsies cilvēku apziņa un attieksme pret vardarbību, tam nebūs nozīmes. Lai vardarbību mazinātu, varmākām nepieciešama ārstēšana. Taču krīzes centru speciālisti norāda, ka nav uzraudzības mehānismu pār cilvēkiem, kas bijuši vardarbīgi.

“Grūti jau pateikt vai izārstēti vai nē...jo, problēma ir tas, ka mēs strādājam, kaut kādā vienā brīdī cilvēks pats saprot, ka viņam pietiek vai viņš vairāk negrib, un vairs neatnāk, mēs nezina, kas tālāk ar viņu notiek, jo mums nav tādu kā uzraudzības mehānismu. Ja tas ir, piemēram, vecāki, kuri ir bijuši vardarbīgi pret bērniem, tad mēs varam rakstīt sociālajam dienestam, lai turpmāk uzrauga to ģimeni, kas tajā ģimenē notiek, vai ir mainījušās attiecības, vai kā vecāki uzvedās. Tā kā mēs tieši, mums nav uzraudzības mehānismu, mēs nezina, kas notiek. Man vispār ir grūti to nosaukt par

izārstēšanu. Jā, protams, varmākas retāk saņem palīdzību, un viņi pirmkārt negrib, otrkārt viņi retāk saņem palīdzību, un līdz ar to viņiem ir mazāk iespēju mainīt to uzvedību. Es domāju, tiešām biežāk viņi tiek kaut kādā veidā sodīti, jā, bet palīdzību viņi saņem retāk.” (krīzes centrs)

Probācijas dienesta eksperts atzīst, ka „ārstēšanās obligātā kārtā varētu būt efektīvāka par brīvprātīgu ārstēšanos.”

6.6. Ieteikumi

6.6.1. Vardarbības mazināšana

Ekspertu ieteikumi vardarbības mazināšanai grupējami vairākās grupās.

- Sabiedrības izglītošana un attieksmes maiņa pret vardarbību ģimenē

„Problēma ir sabiedrībā valdošie stereotipi – vardarbība ģimenē ir ģimenes iekšējā lieta un nevienam nav tiesību tur iejaukties. Šādas uzskats nav pamatots, jo nav būtiski kur vardarbība ir notikusi, tā ir un paliek vardarbība. Problēma ir tajā, ka apkārtējie cilvēki norobežojas no tādām problēmām.” (krīzes centrs)

„Nepieciešams informēt, kontrolēt un izglītēt sabiedrību, ko vispār vardarbība nozīmē, kā arī precizāk aprakstīt emocionālo vardarbību, ka tas ir viens no vardarbības veidiem un ka to var pierādīt un sodīt. Paralēli informēšanai nepieciešams sniegt palīdzību gan vardarbības upuriem, gan varmākām: jo ko mums līdz, ja mums ir izglītoti cilvēki, kas saprot, ka vardarbība ir slikta, bet mēs nespējam viņiem dot nekādu palīdzību, un ko līdz, ja ir kaut kāda palīdzība, bet neviens pēc palīdzības neiet. Es domāju, ka tam ir jābūt paralēli.” (krīzes centrs)

- Efektīva vardarbības atklāšanas sistēma, ko veido 1) izglītoti speciālisti - sociālie un bāriņtiesas darbinieki, skolotāji, policisti, ārsti u.c.; 2) institūcijas, kurām cilvēki uzticas un uz kuru palīdzību paļaujas; 3) cietušie, kas griežas pēc palīdzības nevis cenšas ar notikušo samierināties.

“Mēs saskaramies ar to, ka bērns zog vai bērns bēg no mājām, bet mēs nesaredzam neko vairāk, ka iespējams viņš zog tādēļ, lai pievērstu sev uzmanību vai bēg no mājām tāpēc, ka viņš tur nevar uzturēties, ka tur notiek kaut kas tāds, kas liek viņam bēgt. Un tad atkal būtu gudri, ja tie speciālisti tajā atklāšanas brīdī, periodā redzētu nedaudz vairāk par savu degungalu, ieraudzītu tās problēmas kontekstu. Vai arī gudrāki ārsti, pie kuriem aiziet pusaudžu meitene ar sagraizītām rokām, un viņai uzstāda diagnozi, ka viņai ir pašnāvības mēģinājums, lai gan patiesībā tā ir pašdestruktīva uzvedība, kas kliegtin kliedz pēc palīdzības, ka viņu mājās izmanto. Elementāras zināšanas, kuras pietrūkst.” (krīzes centrs)

„Problēma ir institūciju neizdarība, nevēlēšanās palīdzēt. Līdz ar to arī sabiedrībā veidojas negatīvais policijas un sociālo dienestu tēls: jā, es jau tur varu iet, bet mani tur gandrīz vēl vairāk nolamās, nekā mans vīrs nolamās. Tā iespēja, ka sieviete ies un meklēs palīdzība tādējādi jau ir nocirsta saknē, ka viņa ies uz policiju un meklēs palīdzību, policijā atraidīs un vēl nolamās, ka tā ir ģimenes problēma un ko jūs te vispār nākat, mums jādzenas pakāļ izbēgušiem cietumniekiem u.tml.” (krīzes centrs)

„Būtu jāiedrošina gan cietušie, gan citi ģimenes locekļi, lai neslēptu vardarbības gadījumus, ar reklāmu, uzticības tālrunu palīdzību. Vairāk jāstrādā ar bērniem skolās, jāveido vēstuļu kastes, jāpanāk nelabvēlīgo ģimeņu kontakts ar ielu darbiniekiem, speciālistiem, pie kuriem griezties. Jābūt starpniekiem starp ģimeni un sociālās rehabilitācijas iestādēm.”(soc.darb.)

- Efektīvas rehabilitācijas metodes ne tikai upuriem, bet arī vardarbības veicējiem, lai mainītu viņu uzvedību. Nepieciešama ilgstoša palīdzība vardarbībā cietušajiem.

„Svarīgi būtu pārņemt ārzemju pieredzi, kad ir alternatīva – vai nu iet cietumā, vai iziet psihoterapiju. Tas ierobežo atkātošanās iespēju. Jo cietums šādu cilvēku var padarīt vēl zvērīgāku.”(Bāriņtiesa)

- Lielāka uzmanība jāpievērš un jāiegulda līdzekļi vardarbības profilaksē.

„Vardarbības kā sociālā problēma sastāv no prevencijas (profilakses), vardarbības atklāšanas un rehabilitācijas. Ir jāsaprot, kur tieši valsts iegulda naudu, jo pasaules pieredze parāda, ka tieši profilaksē ieguldītā nauda visefektīvāk atmaksājas ilgtermiņā. Taču mūsu valsts iegulda naudu tieši rehabilitācijas pasākumiem.”(Krīzes centrs)

- Jāceļ sieviešu pašapziņa.

„Ja ņem vērā, ka lielākā daļa vardarbības upuri ir sievietes, tad būtu jāceļ sieviešu pašapziņa, lai nebūtu atkarīgas no vīra vai partnera. Neatkarīgai sievietei ir vieglāk tikt galā ar varmāku. Atkarīgai sievietei nav izvēles iespēju. Ja vardarbība ir konstatēta, upurim jābūt pārliecībai, ka viņam adekvāti palīdzēs. Palīdzībai būtu jābūt efektīvākai.” (Bāriņtiesa)

- Nepieciešams samazināt alkohola lietošanas izplatību.

6.6.2. Alkohola lietošanas ierobežošana

Eksperti norādīja, ka alkoholisma izplatību veicina vairāki faktori, kuru novēršana prasa ilgstošu darbu.

- Alkohola lietošana kā citu sociālekonomisko problēmu risināšanas veids.

„Alkohola lietošanas un atkarības problēmām ir vispārējais sociālekonomiskais fons, īpaši laukos, ka cilvēkiem ir tādi apstākļi, situācija un ja neviens viņus neatbalsta un nepalīdz, ko vajadzētu darīt sociālajiem dienestiem, tad viņi izvēlas vieglāko ceļu un risinājumus problēmām meklē alkoholā, meklējot veidus, kā aizbēgt no problēmām.”

“Alkohols reti kad ir pats par sevi problēma, tas ir veids, kā tiek risināta problēma. Ļoti bieži ne jau tas alkohols ir primārais, bieži vien tās ir sekas jau kaut kam, veids, kā ar kaut ko galā tikt. Mēģināt uz tām lietām skatīties plašāk, ir jau forši aizvest kādu pie narkologa vai dabūt norīkojumu uz rehabilitāciju, nemotivēti aizsūtīt, nezina, kur viņus tur sūta uz laukiem, viņš aizlaižas un darbojās atkal. Īstenībā alkohols ir vajadzīgs lai iegūtu citu realitāti, tas lielā mērā saistīts ar nepatiku pret šo realitāti.”

„Iemācīt sabiedrībai alternatīvus veidus, kā atbrīvoties no stresa, slodzes, dusmām.”

- Alkohola lietošanas tradīcijas – dzeršana kā svētku svinēšanas sastāvdaļa, alkohola pudele kā „pateicība” par darbu vai palīdzību.

„Tas ir audzināšanas jautājums, jo dzert jau nav slikti, vienkārši ir jāiemāca to pareizi patērēt, alkoholu nav jāaizliedz.”

„Jāiemāca cilvēkiem tradīcijas, kā svinēt svētkus, jo neviens svinības nevar iedomāties bez alkohola lietošanas.”

“Ja laukos kāds nāk zāgēt malku, tad tas atalgojums viņam ir šņabja pudele, nevis pieci lati. Tā ir tradīcija, ko savā ziņā cilvēki veicina. Nu un ko tad ja man iedod to šņabja pudeli, ko es teikšu nē, dodat man naudu, paņemu un izdzeru.”

- Problēma ir alkohola plašā pieejamība, tai skaitā naktīs, neskatoties uz ierobežojumiem tā iegādē. Nepieciešams ievērot esošos likumus un noteikumus: nepārdot alkoholiskos dzērienus pēc 22.00, nepārdot tos jauniešiem līdz 18 gadu vecumam, likvidēt nelegālās tirdzniecības vietas.

„Jāatrod mehānisms, kā sodīt vai motivēt pārdevējus, kuri pārkāpj likumu, pārdodot alkoholu pēc plkst. 22iem.”

„Nepieciešams aiztaisīt visas “točkas”, bet to neviens nedara, laikam tad tas ir kādam izdevīgi.”

- Jāierobežo alkohola lietošanas izplatība bērnu un jauniešu vidū.

„Galvenais ir strādāt ar bērniem izglītības iestādēs. Jāveido speciālas audzināšanas daļas. Sociālajiem pedagogiem un klašu/grupu audzinātājiem būtu vairāk jāaudzina bērni, jācenšas viņus nodarbināt. Visi pirmsskolas vecuma bērni jānodrošina ar iespēju apmeklēt bērnudārzu, kurā tiktu organizētas obligātās nodarbības jaunajiem vecākiem par bērna audzināšanas jautājumiem. Visādos veidos jācenšas mazināt risku bērnam kļūt par alkoholiķi.”

„Jāierobežo alkohola lietošana pusaudžu vidū. Īpaši bīstami ir „vieglie” sajaukumi un stiprinātie alī, jo piesaista ļoti jaunus cilvēkus. Bieži pusaudži apdzirda jaunākos bērnus, eksperimentējot ar viņiem.”

„Nepieciešama nepilngadīgo piespiedu ārstēšanu, kas pašlaik Latvijā nav nodrošināta.”

7. Secinājumi

No fiziskās agresijas, ko nodarījis kāds no tuviniekiem, pēdējo divu gadu laikā cietuši 8% iedzīvotāju. Pētījums atklāj, ka, pretēji vispārpieņemtajiem stereotipiem attiecībā uz vardarbību, par agresijas upuri vienlīdz lielas iespējas ir kļūt kā sievietei, tā arī vīrietim, jo no visiem fiziskās vardarbības upuriem 49% ir vīriešu un 51% sievieti.

Lielāks risks kļūt par vardarbības upuri ir gados jaunākiem cilvēkiem, bet, pieaugot vecumam, iespēja kļūt par vardarbīgas rīcības upuri samazinās.

Pētījums uzrāda, ka vardarbīga rīcība ģimenēs biežāk raksturīga apdzīvotās vietās ar augstu teritorijas attīstības indeksu, proti, ekonomiski attīstītās pašvaldībās, taču retāk tā izplatīta trūcīgās pašvaldībās. Šis novērojums skaidrojams ar to, ka ekonomiski attīstītās pašvaldībās izteiktākas ir iedzīvotāju sociālā statusa atšķirības, kas savukārt rada deprivāciju un psiholoģisko spriedzi marginālās iedzīvotāju grupās un to ģimenēs. Tādējādi netiešu apstiprinājumu gūst apgalvojums, ka vardarbības ģimenē viens no būtiskākajiem cēloņiem ir psiholoģiskā spriedze, ko rada indivīda vai ģimenes atšķirīgais sociālais statuss attiecībā pret iedzīvotāju vairākumu.

Pētījums apstiprina pieņēmumu, ka vardarbība ir saistīta ar alkohola lietošanu, jo lielāka iespējamība kļūt par vardarbības upuri ir tiem, kuri pēdējā gada laikā vismaz vienu reizi ir pārmērīgi lietojuši alkoholu (vienā iedzeršanas reizē izdzēruši piecas vai vairāk devas). Ja to iedzīvotāju vidū, kuri alkoholu lietojuši ar mēru vai vispār to nav dzēruši, vardarbības izplatība ir 7% robežās, tad to iedzīvotāju grupā, kuri pēdējā gada laikā vismaz reizi izdzēruši vairāk kā piecas devas vienā iedzeršanas reizē, par fiziskas agresijas upuriem kļuvi 13%.

To, ka alkohola lietošana mudina uz vardarbīgu rīcību, apliecina arī tas, ka pēdējo reizi, kad ģimenē notikusi vardarbīga agresija, 61% gadījumu ticis lietots alkohols. Visbiežāk (26% gadījumu) alkoholu bija lietojuši abi – gan vardarbības veicējas, gan arī upuris, bet 21% gadījumu – tikai vardarbības veicējs. Jāatzīst, ka alkohola lietošana ne tikai veicina agresiju, bet arī nereti pamudina kļūt par upuri agresīvai rīcībai, jo 14% gadījumu alkoholu bija lietojis tikai agresijas upuris.

Ekspertu ieteikumi vardarbības mazināšanai grupējami sekojoši:

- Sabiedrības izglītošana un attieksmes maiņa pret vardarbību ģimenē;
- Efektīva vardarbības atklāšanas sistēma, ko veido 1) izglītoti speciālisti - sociālie un bāriņtiesas darbinieki, skolotāji, policisti, ārsti u.c.; 2) institūcijas, kurām cilvēki uzticas un uz kuru palīdzību paļaujas; 3) cietušie, kas griežas pēc palīdzības nevis cenšas ar notikušo samierināties.
- Efektīvas rehabilitācijas metodes ne tikai upuriem, bet arī vardarbības veicējiem, lai mainītu viņu uzvedību. Nepieciešama ilgstoša palīdzība vardarbībā cietušajiem;
- Lielāka uzmanība jāpievērš un jāiegulda līdzekļi vardarbības profilaksē;
- Jāceļ sievieti pašapziņa;

- Nepieciešams samazināt alkohola patēriņu iedzīvotāju vidū, izglītojot iedzīvotājus par mērenu alkohola lietošanu un mudinot atturēties no riskanta alkohola lietošanas modeļa.

Eksperti norādīja, ka alkoholisma izplatību veicina vairāki faktori, kuru novēršana prasa ilgstošu darbu:

- Alkohola lietošana kā citu sociālekonomisko problēmu risināšanas veids.
- Alkohola lietošanas tradīcijas – dzeršana kā svētku svinēšanas sastāvdaļa, alkohola pudele kā „pateicība” par darbu vai palīdzību.
- Problēma ir alkohola plašā pieejamība, tai skaitā naktīs, neskatoties uz ierobežojumiem tā iegādē. Nepieciešams ievērot esošos likumus un noteikumus: nepārdot alkoholiskos dzērienus pēc 22.00, nepārdot tos jauniešiem līdz 18 gadu vecumam, likvidēt nelegālās tirdzniecības vietas.
- Jāierobežo alkohola lietošanas izplatība bērnu un jauniešu vidū.

8. Literatūra

EESK atzinums par tematu „Eiropas stratēģija alkohola radītā kaitējuma mazināšanai”(SOC/257) 30.05.2007.

<http://eescopinions.eesc.europa.eu/eescopiniondocument.aspx?language=lv&docnr=807&year=2007#02000006>

Alkohols Eiropā. EK informatīvs ziņojums. Tulkojums latviešu valodā Narkoloģijas valsts aģentūra, 2006. - http://ec.europa.eu/health-eu/news_alcoholineurope_en.htm

LR Bērnu un ģimenelietu ministrija (2005) *Ziņojums par pamatnostādņu “Bērniem piemērota Latvija” un programmas “Bērniem piemērota Latvija 2004.-2007.gadam” īstenošanu 2004.gadā*

LR Bērnu un ģimenes lietu ministrija (2005) *Informatīvs ziņojums par rīcības plāna koncepcijas “Valsts ģimenes politika” īstenošanai 2004.-2013.gadam pasākumu izpildi 2004.gadā.*

ANO Konvencija par bērna tiesībām (20.11.1989.)

Bērnu tiesību aizsardzības likums (19.06.1998.),

Vardarbība ģimenē: sabiedriskās domas aptauja.2006. - <http://www.lm.gov.lv/?sadala=383>

Pētījums ANO kampaņai pret vardarbību. ANO Latvijā 2005. - <http://www.pretvardarbibu.lv/publikacijas.php>

Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte. (S.Sebre, L.Ļebedeva, I.Trapenciēre). - http://www.bm.gov.lv/lat/ģimenes_valsts_politika/petijumi/?doc=2527

Ziņojums par sistēmām Latvijā, kas aizsargā bērnus no vardarbības (M.Dwyer, J.Sorensen). - www.kidsfirstfund.org/ReportonChildrenLatvianLanguage.doc

Vardarbība un veselība. Ziņojums par situāciju Latvijā, 2007. PVO, VM, SVA, 2008

Adams, B.N. *The Family: a Sociological Interpretation*. Orlando. 1995

Gelles, R.J. *Contemporary Families: a Sociological view*. Sage Publications. 1995

Hines, D.A. and K.Malley-Morrison. *Family Violence in the United States*. Sage Publications. 2004